आंदोलन
वर्ष 17 | अंक 02 | मूल्य 25/-
शाश्वत विकासासाठी
[illegible] 2025 | पृष्ठे 36
निवडणुकीत हेराफेरी
खुलेआम मतचोरी!

आंदोलन
शाश्वत विकासासाठी
जन आंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वयाचे
मासिक संवाद माध्यम

शाश्वत विकास न्यासाचा उपक्रम

वर्ष सतरावे, अंक दुसरा
सप्टेंबर २०२५ ⌘ मूल्य रु. २५/-

- **संपादक**
  मेधा पाटकर

  संपादक मंडळ
  प्रा. सुभाष वारे, मीनल उत्तुरकर,
  अमेय तिरोडकर, सुनीती सु. र.,
  सुरेश सावंत, साधना दधीच,
  मिलिंद चंपानेरकर, राज असरोंडकर
- **कार्यकारी संपादक**
  संजय मंगला गोपाळ
  ९८६९९८४८०३
- **व्यवस्थापक**
  शरद जोशी
  ७०४५००३६४०
- **पत्रव्यवहार व वर्गणी पाठविण्याचा पत्ता**
  आंदोलन शाश्वत विकासासाठी
  द्वारा शरद जोशी
  बी/ ९, मेघमल्हार, गावंड पथ,
  मल्हार सिनेमा जवळ, नौपाडा,
  ठाणे (प.) ४००६०२
- **अक्षर मांडणी**
  पंकज गुरव
- **मुखपृष्ठ मांडणी**
  राज असरोंडकर, प्रतीक ठाकूर
- **मुखपृष्ठावरील छायाचित्रे**
  'आंदोलन'च्या संग्रहातून व इंटरनेटवरून
- **मुद्रणस्थळ**
  श्री गुरुकृपा प्रिंटर्स, माहिम, मुंबई - १६
- **शाश्वत विकास न्यासाचे कार्यालय :**
  द्वारा - ६, राघव, श्री रघुराज सोसायटी,
  सिंहगड रस्ता, पुणे ४११०३०

- दर महिन्याच्या १ तारखेला प्रसिद्ध होते.
- अंकात व्यक्त झालेल्या मतांशी संपादक मंडळ सहमत असेलच असे नाही.

संपादकीय/लोकशाही जायबंदी केली जात आहे, जनतेची जबाबदारी वाढली!/**संजय मं. गो.**/ ३
विशेष/जम्मू काश्मीरची फसवणूक करत दिलेली वचने निभावण्याची ही वेळ आहे/ **रामचंद्र गुहा**/ ५
लोकशाही समाजवाद/जागतिकीकरणाचा वरवंटा आणि लोकशाही समाजवादी चळवळीचा प्रतिसाद/**डॉ. संजय मंगला गोपाळ**/ ८
राजकारण/हरवलेले मतदार/**राहुल शास्त्री, योगेंद्र यादव**/ १२
टिप्पणी/गाझाच्या पाठीशी ठाम उभे राहू या/**जनआंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वय**/ १५
टिप्पणी/जम्मू आणि काश्मीरच्या लोकांवर वन हक्क नाकारून घोर अन्याय/ **स्थानिक संघटनांचा समन्वय**/ १६
स्त्री मुक्ती परिषद/एकजुटीतून आकाराला आलेल्या मोहिमा/**संगीता जोशी**/ १८
शेती व शेतकरी/शेतकरी - एक प्रामाणिक स्मार्ट गुलाम!/**सतीश देशमुख**/ २०
श्रमिक जगत/असुरक्षित श्रमिकांना न्यायालयाकडून दिलासा/**जगदीश खैरालिया**/ २२
श्रमिक जगत/गिरणी कामगारांच्या लढ्याची यशोगाथा/**हेमंत गोसावी**/ २४
आघाडीवर/पुण्यात तरुणीवर झालेल्या पोलीस दडपशाही विरुद्ध आंदोलन/**प्रतिनिधि**/ २५
आघाडीवर/'बिनापुनर्वसन बुडणाऱ्यांनी' पुन्हा करावा का जलसत्याग्रह?/**नर्मदा बचाओ आंदोलन**/ २७
आघाडीवर/मंदिरातील मूर्तीचे तोंड फिरल्याची अफवा पसरवणाऱ्यांवर गुन्हा दाखल करा/**अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती**/ २८
आघाडीवर/देशभरातील महिंद्रा ऑटोमोटिव्हच्या आउटलेट्स वर निषेध निदर्शने/ **पॅलेस्टिनी जनतेचे भारतीय समर्थक**/ २९
चर्चा/वंचितांच्या वतीने मुख्यमंत्र्यांना भावनिक आवाहन/**गणपत भिसे**/ ३०
आघाडीवर/सद्भाव मंचाचा उपक्रम: रक्षाबंधन अर्थात स्नेहबंधन/**प्रतिनिधि**/ ३२
आघाडीवर/क्रांती दिन ते स्वातंत्र्य दिन: सामाजिक सद्भाव सप्ताह/**प्रतिनिधि**/ ३४

कृपया वर्गणीचे दर वाढविण्यात आलेले आहेत

कार्यकर्ते/विद्यार्थ्यांना वर्गणीत सवलत मिळू शकेल.
खाली दिलेल्या ईमेल किंवा मोबाईलवर सवलतीसाठी संपर्क साधा.
आंदोलन शाश्वत विकासासाठीची वर्गणी भरा आता ऑनलाईन!

Name of A/c.: Andolan Shashwat Vikasasathi
Bank Of India, Naigaum Cross Road Branch, Dadar (East), MUMBAI 400014. Current A/c No.: 003520110001099, IFSC: BKID0000035
वर्गणी ऑनलाईन जमा केल्यानंतर खाली दिलेल्या ईमेल किंवा मोबाईलवर मेसेज करून लागलीच कळवा! ईमेल : andolan.magazine@gmail.com मोबाईल : 9869984803/ 9869392013/ 7045003640

जन आंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वय - मराठी संवाद माध्यमाचा अंक - वर्ष २९ अंक ९

कार्यालय : आंदोलन शाश्वत विकासासाठी, द्वारा केमिकल मजदूर सभा, २९-३०, पहिला मजला, ए विंग, हाजी हबीब बिल्डिंग, नायगांव क्रॉस रोड, दादर (पूर्व), मुंबई - ४०००१४.

वार्षिक वर्गणी - व्यक्ती - रु. ३००/- संस्था - रु. ४००/-
१२ वर्षांची वर्गणी - व्यक्ती रु. ३,०००/- संस्था - रु. ४,०००/-

• आपण एकाहून अधिक वर्षांसाठी वर्गणी भरू शकता. • चेक/ड्राफ्ट 'आंदोलन शाश्वत विकासासाठी' ह्या नावाने काढावा. • वर्गणी शक्यतो चेक/ड्राफ्टनेच पाठवावी • तसे शक्यच नसल्यास मनिऑर्डरने पाठवावी.

• चेक/ड्राफ्ट/मनीऑर्डर ठाण्याच्या पत्त्यावरच पाठवाव्या.

संपादकीय

लोकशाही जायबंदी केली जात आहे, जनतेची जबाबदारी वाढली!

सत्तेवर आल्यापासून भारतीय जनता पक्षाची ताकद क्रमाक्रमाने घटत गेलेली आहे. या तिसऱ्या वेळी तर निवडणुकीच्या काळात हेराफेरी, बोगस वोटिंग आदी आरोप सत्ताधाऱ्यांवर झाले. आणि अलीकडच्या काळात विरोधी पक्षांच्या नेत्या – कार्यकर्त्यांनी व्यवस्थित शास्त्रोक्त अभ्यास करून, पुराव्यानिशी ते जनतेसमोर आणल्यावर भाजपची पार गडबड उडालेली आहे. तशातच उपराष्ट्रपती पदी बसवलेला आपलाच होयबा अचानक स्वत:च्या अकलेचे तारे तोडतोय हे पहाताच, तडकाफडकी आणि अत्यंत अपमानास्पद पद्धतीने जगदीप धनकडांना घरचा रस्ता दाखवण्यात आला. त्यामुळे अचानक उपराष्ट्रपती पदाची निवडणूक लागली. वर्षाचे बारा महीने इलेक्शन मोड मध्ये असणाऱ्या भाजपला खरे तर केवळ खासदार मतदार असलेल्या या निवडणुकीची धास्ती करायची गरज नव्हती. पण उतरती कळा लागलेल्या भाजपकडे संसदेत स्वत:चे बहुमत नाही. तशातच ही निवडणूक मतपेटीतून गुप्त मतदान पद्धतीने होत असल्याने कुणी कुणाला मत दिले याचा मागमूस लागू शकत नाही. शिवाय या निवडणुकीत विशिष्ट उमेदवारालाच मत दिले पाहिजे, अशा प्रकारचा पक्षादेश खासदारांना बंधनकारक नसतो. त्यामुळे ज्यांच्या कुबड्यांवर सध्याचे सरकार तगले आहे असे भाजपचे मित्र पक्ष भाजप उमेदवाराला साथ देतील का? भाजपचे खासदार स्वत:च्या विचाराने विरोधी पक्षाच्या उमेदवाराला मत देतील का? या शंका बोलून दाखवल्या जात आहेत. येन केन प्रकारेण निवडणूक जिंकायचीच मग ती कोणत्या पतपेढीची असो नाहीतर राष्ट्रपती पदाची, असा अलिखित नियम भाजप अमलात आणत असल्याने, निवडणूक जाहीर होताच भाजपने आपली निवडणूकास्त्र बाहेर काढायला सुरुवात केली आहे. सुरुवात दक्षिणेतील उमेदवार निवडीपासून! साम, दाम, दंड, भेद ही सगळी आयुधे वापरण्यात कसलाही विधिनिषेध भाजप बाळगत नसल्यामुळे जशी गाजरे दाखवली जातील. साखरपेरणी होईल तसेच बाहू पिळण्यासही मागे पुढे पाहीले जाणार नाही.

उपराष्ट्रपती पदाच्या उमेदवारांनी अर्जही भरलेही नाहीत तोवर भाजपने आपल्या नेहेमीच्या शिरस्त्याप्रमाणे आधी कल्पना न देता उशिरा रात्री घटनेच्या १ ३ ० व्या दुरुस्तीचे विधेयक लोकसभेत आणून, ते संयुक्त संसदीय समितीकडे रवानाही केले आहे. या संदर्भात केंद्रीय गृहमंत्री अमित शहा यांनी लोकसभेत सांगितले "गंभीर गुन्हेगारी आरोपांमुळे अटक करून ताब्यात घेतलेल्या राज्ये आणि केंद्रशासित प्रदेशांमधील पंतप्रधान, केंद्रीय मंत्री, मुख्यमंत्री आणि मंत्र्यांना पदावरून काढून टाकण्यासाठी कायदेशीर चौकट असण्याची गरज आहे''. यावर कार्यकर्ते व विधी तज्ञांचे म्हणणे आहे की, हा कायदा साफ मनाने केलेला नाही तर बदल्याच्या भावनेने त्या तरतुदीचा वापर करण्यासाठी हा कायदा आणला जातोय. केंद्र सरकार व भाजप शासित राज्य सरकारच्या एका तरी मंत्र्यावर आजवर एक तरी केस झाली आहे वा कुणी जेलमध्ये गेलंय? कोणताही गुन्हा सिद्ध होण्यापूर्वी शिक्षा देण्यात येऊ नये, हे जगात प्रस्थापित न्यायाचे तत्व केवळ राजकीय उद्देश ठेवून नाकारण्याचा हा प्रयत्न आहे. हा कायदा संविधानिक दृष्टीने टिकाऊ ठरणे कठीण आहे. कारण सत्ताधारी लोकांना गुन्हेगारी पद्धतीने सत्ता संपादन करण्याची खुली सूट हा कायदा देऊ बघतो आहे. आपल्या विरुद्ध असणाऱ्या लोकांना अडकविण्याचे षडयंत्र असलेला व सत्तापिपासू गुन्हेगारी प्रवृत्तीला खतपाणी घालणारा हा नवीन कायदा लोकशाहीविरोधी असून याच्या आडून उपराष्ट्रपती निवडणुकीत निमूट मते द्या अशी धमकीही आहे!

हेराफेरी, वोटबंदी! लोकशाही जायबंदी!!

दिल्लीतील सेंटर फॉर स्टडी ऑफ डेव्हलपिंग सोसायटीज (CSDS) ही साठ वर्षांहून अधिक काळ भारतीय निवडणुकीसंदर्भात शास्त्रीय अभ्यास करते. त्यांच्या अलीकडेच जाहीर आकडेवारीवरून, गेल्या २५ वर्षात निवडणूक आयोगाची विश्वासार्हता आज सर्वात खालच्या स्तरावर पोहोचली आहे. लोकसभेतील विरोधी पक्षनेते मा. राहुल गांधी यांनी अभ्यासपूर्ण पद्धतीने देशातील निवडणूक यंत्रणेचे पुरते वस्त्रहरण केले आहे. राजकारणातही विषयाची पूर्ण तयारी, पुरेसे संशोधन, सत्याचा आधार आणि प्रतिपादनासाठी सक्षम पुरावे या रीतीने मांडणी करता येते आणि करावीही लागते, याचा विसर पडत चालला होता. जाहीर सभांमधून आणि संसदेत डॉ. राम मनोहर लोहिया, बॅ. नाथ पै, मधु लिमये, मधु दंडवते यासारखी दिग्गज नेते मंडळी अभ्यासपूर्ण मांडणीसाठी सुपरिचित होती. विरोधी पक्षनेते राहुल गांधी यांनी ती परंपरा पुनर्जिवित केली आहे. आपल्या पक्षाच्या आणि तज्ञ अभ्यासकांच्या एका मोठ्या टीमच्या सहा

महिन्यांच्या अथक प्रयत्नांमधून, निवडणूक आयोगाने दिलेल्या माहितीचे विश्लेषण करत त्यांनी मुद्देसूद निष्कर्ष सादर केले आहेत. निवडणूक आयोगाला त्याचा जाब द्यावाच लागेल!

खरे तर सलग तीनवेळा निवडून येत गेली ११ वर्षे सत्तेत असलेल्या मोदी सरकारचा नैतिक पायाच, राहुल गांधींनी खणून काढला आहे. भाजपसह राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाने निवडणूक आयोगाला हाताशी धरून निवडणुकीत फेरफार करूनच हे विजय मिळवले असल्याचे, त्यांनी पुराव्यानिशी दाखवून दिले आहे. राहुल गांधींच्या मागणीप्रमाणे आयोगाने आकडेवारी पुरवली. त्याची तपासणी करुन राहुल गांधींनी पुराव्यांसहीत सिद्ध केलंय की निवडणुकीत मतांची चोरी झाली. आयोगाचे म्हणणे आहे, राहुल गांधींनी दिलेली माहिती दिशाभूल करणारी, खोटी आहे. याचा अर्थ आयोग स्वत: दिलेल्या माहितीलाच खोटी म्हणत आहे! भाजपची नेतेमंडळी निवडणूक आयोगाचे प्रवक्ते असावेत, अशी सारवासारव करत आहेत.

राहुल गांधी यांनी बिहारमध्ये सत्ताधाऱ्यांच्या मतचोरी विरोधात जागरण यात्रा सुरू केली. त्याच दिवशी, रविवार असतानाही मुख्य निवडणूक आयुक्तांनी पत्रकार परिषद घेऊन स्वत:च्या पायावर धोंडा पाडून घेतला. आयोगाच्या पत्रकार परिषदेत प्रश्न विचारण्यात आला, पूर्वीच्या SIR च्या वेळी जिथे लागलीच निवडणुका आहेत ती राज्ये वगळण्यात आली होती. यावेळी नेमके निवडणुकीचे बिहार राज्य का निवडले? SIR सुरू करण्यापूर्वी प्रमुख राजकीय पक्षांना विश्वासात न घेता थेट प्रसिद्धीपत्रक काढून SIR का सुरू करण्यात आले? भारतात प्रत्येक प्रौढ मतदाराला मतदार यादीत आणण्याची जबाबदारी आयोगावर असताना आता ती जबाबदारी SIR द्वारे नागरिकावर का ढकलण्यात येते आहे? आयोगाने राहुल गांधी आणि इतर अनेकांनी अनेक राज्यात यादी घोटाळा झाल्याचे जे आरोप केले, त्यातल्या वरील व अन्य एकालाही उत्तर दिले नाही. उलट मतदार यादीत गडबड होवू शकते असे आपल्या तोंडाने कबूल करत यादी घोटाळा म्हणजे मतचोरी नाही, असा अजब शोधही लावला. काँग्रेसने पुराव्यानिशी एका विधानसभा मतदारसंघातील घोटाळा दाखवला तर आयोगाने त्यांना नोटीस बजावली. राहुल गांधींनी सात दिवसात माफी मागण्याची सत्ताधारी पक्षाला शोभेल, अशी राजकीय भाषा मुख्य निवडणूक आयुक्तांनी वापरली. भारतीय जनता पक्षाच्या अनुराग ठाकुरांनी कोणतेही पुरावे सादर न करता, ६ लोकसभा आणि एका विधानसभेत घोटाळा झाल्याचे म्हटले, त्यांना नोटिस का नाही? हा प्रश्न पुन्हा पुन्हा विचारूनही आयुक्तांनी टाळला.

विश्लेषणासाठी उपयुक्त डेटा वेबसाईटवर दिला तर त्या डेटात हेराफेरी केली जाईल, हे आयआयटी मधून तंत्रवैज्ञानिक पदवी प्राप्त आयएएस अधिकाऱ्याने सांगावे, हे तंत्रविज्ञानाला बदनाम करण्यासारखे आहे. संवैधानिक संस्थेचे अध:पतन आहे! चोरी पकडण्यासाठी जाहीर नोटिस देऊन, सीसी टीव्ही लावण्यात येतो. अशावेळी मतदारांच्या गोपनीयतेचा बाऊ करायचा म्हणजे, 'चोरी पकडणे महत्त्वाचे की गोपनीयता जपणे', याबाबत जनतेला काही कळतच नाही, असे मानण्यासारखे आहे. चंदिगढमध्ये महापौर निवडणुकीत मतमोजणीच्यावेळी भाजपच्या नेत्यांनी केलेला मतपत्रिकांचा गैरवापर सीसीटीव्हीमुळेच सिद्ध झाला होता, हे मुख्य निवडणूक आयुक्तांनी विसरणे धोकादायक आहे. कायदेशीर मुदतीत आक्षेप घेतले नाही तर नंतर कितीही पुरावे देऊन यादीतील घोटाळा कुणीही दाखवून दिला तरी आम्हाला त्याची पत्रास नाही, हा आयोगाचा पवित्रा स्वत:ची जबाबदारी नाकारणारा आहे.

निवडणूक आयोगात (किंवा अन्य कोणत्याही निष्पक्ष संवैधानिक पदावरील अधिकारी वर्गात) नियुक्त अधिकारी उच्चशिक्षित, अनुभवी आणि कायदेशीर, नैतिक जबाबदारीची जाणीव नसणारे असतात का? तरीही इतक्या बिनधास्तपणे ते टोलवाटोलवी, अर्ध किंवा पूर्ण असत्य रेटणे, राजकीय वा इतरांचा उपमर्द करणाऱ्या भाषेचा बिनदिक्कतपणे वापर करू शकतात. सत्ताधाऱ्यांच्या मर्जीने पदावर असल्याने त्यांची खपा मर्जी होवू नये म्हणून आपली जबाबदारी ते शिताफीने टाळतात. आपण काहीही अनैतिक वा बेकायदेशीरपणे वागलो तरी सरकारमधील आपला गॉडफादर वाचवायला समर्थ आहे, याची त्यांना खात्री असते. कणा हरवून बसलेला शासन नियुक्त प्रशासकीय अधिकारी, ही काळजीची बाब आहे! शासनात बसलेले आपल्या फायद्यासाठी सर्व नीतिनियम धाब्यावर बसवायला एका पायावर तयार आहेत. आडव्या येणाऱ्या कायद्यांना बदलण्यात ते तमा बाळगत नाहीत. शासन प्रशासनातील ही कीड वाढत जातेय.

कर्नाटकात मतांची घाऊक चोरी, महाराष्ट्रात मतदानाच्या वेळी हेराफेरी आणि बिहारमध्ये मतदानालाच बंदी या सगळ्याच्या विरोधात विरोधकांनी पुराव्यानिशी पोलखोल केल्याने व लढण्यासाठी कंबर कसल्यामुळे, आता निवडणूक आयोग आणि भाजप या दोघांची अवस्था बिकट झाली आहे!

(पान ७ वर)

विशेष

जम्मू काश्मीरची फसवणूक करत दिलेली वचने निभावण्याची ही वेळ आहे

रामचंद्र गुहा

वचने निभावण्यासाठी सर्व प्रथम जम्मू काश्मीरला राज्याचा दर्जा त्वरित देणे हे महत्त्वाचे पहिले पाऊल आहे. ५ ऑगस्ट २०१९ रोजी जम्मू काश्मीरला ३७० अनुच्छेदा द्वारे संविधानाने दिलेला विशेष दर्जा रद्द करुन केंद्र सरकारने काढून घेतला. त्या राज्याची ही फसवणूक करताना त्यांना अनेक वचने देण्यात आली होती. त्या गोष्टीला ६ वर्ष पूर्ण होत असताना सत्ताधाऱ्यांना त्याची आठवण करून देण्याची वेळ आली आहे.

ऑगस्ट २०१५ ला - बरोबर १० वर्षांपूर्वी - मी काश्मीरला भेट दिली होती आणि त्या वेळी वेगवेगळ्या स्तरातील आणि वेगवेगळ्या क्षेत्रातील व्यक्तींबरोबर संवाद साधला होता. त्यापैकी एक होता, पत्रकार शुजात बुखारी. त्यापूर्वी जानेवारी २०१५ मध्ये दिल्लीतील एका पुस्तकाच्या दुकानात माझी त्याची अचानक भेट झाली होती आणि त्याने मला त्याच्या राज्यात येण्याचे आर्जव केले होते. त्यामुळे जेव्हा त्याच वर्षी मी काश्मीर मध्ये गेली तेव्हा त्याच्याशी अतिशय सखोल आणि अभ्यास पूर्ण चर्चा झाली. भेटीअंती मी निघालो तेव्हा तो हसत थोड्या चेष्टेत म्हणाला की भारत सरकारने कित्येक दशकांपासून काश्मीरींना दिलेली वचने पाळली नाहीत पण तुम्ही मात्र तुमचा शब्द राखला नी इथे आलात.

जून २०१८ मध्ये शुजात बुखारीची हत्या झाली. ते मारेकरी कोण होते आणि हत्येमागचे कारण काय, हे अजूनही समजलेले नाही. पुढच्याच वर्षी भारत सरकारने एक कायदेशीर चाल खेळत अनुच्छेद ३७० रद्द केला, ज्यात निवडून न आलेल्या राज्यपालाला जम्मू आणि काश्मीर जनतेच्या लोकशाही इच्छेचे प्रतिनिधी मानले गेले. स्वतंत्र भारताच्या इतिहासात प्रथमच एका संपूर्ण राज्याचा दर्जा कमी करुन त्याला केवळ केंद्रशासित प्रदेश बनवण्यात आले. या नंतर गृह मंत्रालयाने भारतीय जनता पक्षाशी निष्ठावान असलेल्या व्यक्तीची नायब राज्यपाल म्हणून नियुक्ती केली.

फसवणूक

अनुच्छेद ३७० रद्द करणे म्हणजे जम्मू - काश्मीरच्या दिलेल्या सांविधानिक वचनांशी प्रतारणा होती. अर्थात हे अपेक्षितच होतं कारण आता काँग्रेस नव्हे तर भारतीय जनता पक्ष केंद्रात सत्तेवर होता; आणि पहिल्यापासून अनुच्छेद ३७० रद्द करण्याची मागणी करत होता. अनुच्छेद ३७० रद्द करताना भाजपने संसदेत लवकरच जम्मू - काश्मीरला राज्याचा दर्जा देऊ असे वचन दिले होते, पण आता ६ वर्षे झाली तरी ते पाळण्याचे कोणतेच चिन्ह दिसत नाही. हा उशीर प्रशासनाच्या उदासीनतेमुळे नाही तर दूषित राजकीय हेतूने प्रेरित आहे. नरेंद्र मोदी - अमित शाह सरकाराने बिहारमध्ये मतदार याद्या नवीन करण्यासाठी फक्त एका महिन्याचा अवधी दिला. जम्मू - काश्मीर मध्ये, ज्याची जनसंख्या बिहारच्या एक दशांश आहे, निवडणुका घ्यायला मात्र ५ वर्षे लावली. तिथे मतदानासाठीची प्रभागीय संरचना अशा प्रकारे बदलण्यात आली की काश्मीर मधल्या मुस्लिम बहुसंख्यांच्या समोर जम्मूमधे हिंदुंचे प्रभाग वरचढ ठरतील.

काश्मीर मध्ये सुद्धा भाजपने नॅशनल कॉन्फरन्स आणि पीपल्स डेमोक्रेटिक पार्टी यांच्या समोर तिसराच नव्हे तर चौथा पक्ष निर्माण करण्याचा प्रयत्न केला. काश्मीरमधील प्रसारमाध्यमांचा गळा दाबण्यात आला, स्वायत्त विचारसरणी असलेल्या पत्रकारांना पोलिसांकडून छळले गेले, त्यांना अटक करण्यात आली किंवा त्यांना देशाबाहेर जाण्यास भाग पाडण्यात आले.

अंतिमत:, निवडणूक प्रक्रियेवर स्वत:च्या फायद्यासाठी फेरफार करण्याचे भाजपचे सर्व प्रयत्न अपयशी ठरले. नॅशनल कॉन्फरन्स पक्ष, ज्याच्याशी वाजपेयींच्या भाजपने युती केली होती पण मोदींचा भाजप त्याचा तिरस्कार करतो, त्या पक्षाने सहज बहुमत मिळवून निवडणूक जिंकली. निवडणुकीच्या अनेक महिने पहिले सर्वोच्च न्यायालयाने जम्मू

- काश्मीरला राज्याचा दर्जा देण्याचे आवाहन केले होते. पण निवडणूकीत जेव्हा भाजपला विरोधी बाकांवर बसावं लागलं तेव्हा मोदी आणि शहांना या आवाहनाकडे लक्ष देण्यात स्वारस्य राहिलं नाही.

जम्मू-काश्मीरला आता निवडून आलेले सरकार सत्तेत आहे, ओमार अब्दुल्लाह मुख्यमंत्री आहेत. एका महत्त्वपूर्ण प्रतीकात्मक कृतीत, नॅशनल कॉन्फरन्सने आपल्या एकमेव हिंदू आमदाराची उपमुख्यमंत्रिपदी नियुक्ती केली आहे. परंतु सर्व प्रभावी निर्णय घेण्याचे अधिकार एका निवडून न आलेल्या नायब राज्यपालाच्या हातात असताना, मुख्यमंत्री आणि त्यांचे मंत्रीमंडळ जम्मू आणि काश्मीरला शांतता आणि समृद्धीच्या मार्गावर नेण्यासाठी फारसे काही करू शकत नाहीत. तरीही, मुख्यमंत्री पदाचा कार्यभार स्वीकारल्यापासून ओमार अब्दुल्लाह यांनी मुख्यत: टोकाच्या संघर्षाऐवजी समेट आणि नम्रतेचा मार्ग स्वीकारला. त्यांनी नायब राज्यपालांवर थेट टीका टाळली आणि केंद्र सरकारकडे राज्याचा दर्जा पुन्हा बहाल करण्याची विनंती सभ्यपणे केली.

याच महिन्याच्या सुरुवातीला मात्र अशी घटना घडली की ओमार अब्दुल्लाह यांना नायब राज्यपालांना थेट आव्हान द्यावे लागले. १३ जुलै १९३१ रोजी महाराज हरिसिंह यांच्या हुकूमशाही कारभाराविरोधात निदर्शने करणाऱ्या सुमारे २१ काश्मिरी नागरिकांना महाराजांच्या पोलिसांनी गोळ्या घालून ठार केले. तेव्हापासून, १३ जुलै हा दिवस काश्मीर खोऱ्यात ‘शहीद दिन’ म्हणून पाळला जातो, अगदी ३० जानेवारी सारखाच ज्या दिवशी महात्मा गांधींची हत्या झाली तो भारताच्या इतर भागांत शहीद दिन म्हणून ओळखला जातो. मात्र, यावर्षी १३ जुलैला, सर्व राजकीय विचारसरणींच्या काश्मिरी नागरिकांना त्या घटनेच्या स्मरणार्थ कोणतेही कार्यक्रम करण्यास नायब राज्यपालांनी मनाई केली. १३ जुलै रोजी पोलिसांनी त्यांना घरातच नजरकैदेत ठेवले. मात्र दुसऱ्या दिवशी, मुख्यमंत्री नायब राज्यपालांच्या आदेशाचा अवमान करत कुंपण चढून त्या शहीदांच्या स्मारकांवर गेले आणि त्यांनी त्यांना श्रद्धांजली अर्पण केली.

५ ऑगस्ट २०१९ पर्यंत, १३ जुलै हा जम्मू आणि काश्मीरमध्ये सार्वजनिक सुट्टीचा दिवस होता. मात्र, राज्याचे केंद्रशासित प्रदेशात रूपांतर झाल्यानंतर, या तारखेची सुट्टी रद्द करण्यात आली. त्याऐवजी महाराज हरिसिंह यांचा वाढदिवस सार्वजनिक सुट्टी म्हणून घोषित करण्यात आला. ही कृती विद्वेषी होती, आणि कदाचित बहुसंख्याकवादी हेतूने प्रेरितही होती.

ओमार अब्दुल्लाह यांना स्मारक भूमीला भेट देण्यास नकार दिल्यानंतर त्यांनी ट्वीट केले:

‘‘१३ जुलैचा नरसंहार हा आमचा जलियनवाला बाग आहे. ज्यांनी आपले प्राण दिले त्यांनी हे ब्रिटिशांविरोधात केले. काश्मीरवर त्या काळात ब्रिटिश पॅरामाउंटसी अंतर्गत राज्य होते. किती लाजिरवाणी गोष्ट आहे की जे खरे वीर ब्रिटिश राजवटीच्या सर्व स्वरूपांविरोधात लढले, त्यांनाच आज खलनायक म्हणून दाखवले जात आहे, फक्त ते मुसलमान होते म्हणून.’’

या विधानातील पहिलं वाक्य अतिशयोशक्ती पूर्ण वाटू शकतं, परंतु पुढील वाक्यांतून सत्याचा सूर उमटतो. १८५७ ते १९४७ या कालखंडात जवळपास सर्व महाराजे आणि नवाब हे ब्रिटिशांच्या चमच्यांप्रमाणे वागत होते. आणि भारतातील संस्थानिक राजवटींच्या मानदंडांनुसारही, हरिसिंह हे एक परिपूर्ण हुकूमशहा होते. मात्र, ते हिंदू होते आणि त्यांच्या हुकूमशाहीविरोधात लढणारे प्रामुख्याने मुसलमान होते हीच गोष्ट कदाचित जम्मू आणि काश्मीरमधील सार्वजनिक सुट्ट्यांच्या यादीतील फेरबदलामागे असावी.

राज्याचा दर्जा न देणे हे मोदी-शहा सरकारने केलेल्या एका गंभीर वचनभंगाचे प्रतीक आहे. पण काश्मीरी लोकांवरील अन्याय हे याच एका मुद्द्यापलीकडेही जातो, आणि या अन्यायाची जबाबदारी केवळ सरकारपुरती मर्यादित नाही - तर सरकारबाहेरील भारतीय नागरिकांवरही आहे. १२ ऑगस्ट २०१९ रोजी, रिलायन्स इंडस्ट्रीजचे अध्यक्ष मुकेश अंबानी यांनी जाहीर केले होते की त्यांच्या समूहाकडून जम्मू आणि काश्मीरमध्ये गुंतवणूक करण्यासाठी एक ‘‘विशेष कार्यदल’’ तयार करण्यात येईल. मात्र अजूनपर्यंत त्याचा काहीच मागमूस नाही. तसेच इतर भारतीय कंपन्यांनीही पुढाकार घेतलेला नाही.

जम्मू आणि काश्मीरमधील औद्योगिक गुंतवणूक अत्यंत नगण्य आहे, ज्यामुळे तिथून सर्वोत्कृष्ट आणि बुद्धिमान

तरुणांचं स्थलांतर वाढतच चाललं आहे. *'डेक्कन हेरॉल्ड'*या वृत्तपत्रातील एका अलीकडच्या अहवालात याचं चित्रण आहे. त्यात लिहिले आहे की, "काश्मीरमधील खेडी, शहरे आणि महानगरांमध्ये - तरुण व्यावसायिक, पदवीधर आणि अगदी शालेय विद्यार्थीही हळूहळू केवळ घरापासूनच नाही, तर आशेपासूनही दूर जाऊ लागले आहेत."

भारतीय माध्यमेही या परिस्थितीस जबाबदार आहेत. माझ्या अनुभवात, जम्मू आणि काश्मीरबाबत सर्वात विश्वासार्ह माहिती ही त्या भागात प्रत्यक्ष उपस्थित असलेल्या पत्रकारांकडूनच मिळते - तीही अशा वृत्तपत्रे आणि संकेतस्थळांमधून जी दिल्ली व राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्राबाहेर मुख्यालय असलेली असतात. विशेषत: काश्मीरच्या बाबतीत, राष्ट्रीय राजधानी क्षेत्रातील 'गोदी मीडिया' आपल्या चाटुकार वृत्तीला संपूर्णपणे न्याय देते. केंद्र सरकारची प्रतिमा खराब होईल अशा बातम्या दडपल्या जातात आणि टीव्ही चॅनेल्स जाणीवपूर्वक खोटेपणा पसरवतात जसे की, शत्रुपक्षाकडून झालेल्या गोळाबारात मृत्युमुखी पडलेल्या पूंछमधील एका शांतताप्रिय भारतीय नागरिकाला 'पाकिस्तानी दहशतवादी' म्हणून बदनाम केले गेले.

५ ऑगस्ट २०१९ पासून आतापर्यंत केंद्र सरकारने जे काही केले (आणि जे काही टाळले), त्यातून हे स्पष्टपणे दिसून येते की त्यांना काश्मिरी नागरिक हे स्वतंत्र आणि आत्मसन्मानपूर्ण नागरिक म्हणून नको आहेत तर ते त्यांना आज्ञाधारक आणि गप्प राहणारे प्रजाजन म्हणूनच पाहू इच्छितात. दुर्दैवाने, भारतीय द्वीपकल्पातील सामान्य जनतेनेही, मोठ्या प्रमाणावर, काश्मिरी लोकांविषयी वैरभावच दाखवला आहे आणि तोही अत्यंत निंदनीय स्वरूपाचा.

अखंड दोषारोपण

पहलगाम दहशतवादी हल्ल्यानंतर इतर राज्यात शिकणाऱ्या काश्मीरी विद्यार्थ्यांचा झालेला शारीरिक आणि मानसिक छळ, आणि त्यांना कॉलेज सोडून जाण्यास भाग पाडणं, ज्या काश्मीरींनी असामान्य धैर्य आणि शौर्य दाखवून घाबरलेल्या पर्यटकांना सुरक्षित जागी पोहोचवलं, त्याबद्दल न दाखवलेली कृतज्ञता, सोशल मिडिया वर काश्मीरी लोकांवर सतत चालवलेलं दोषारोपण हे सगळं हीच मानसिकता दर्शवतो की अनेक हिंदू, कधी अनवधानाने तर कधी जाणीवपूर्वक, आपल्या काश्मीरी सहनागरिकांना केवळ त्यांच्या धर्मामुळे असंवेदनशील आणि अविश्वसनीय समजतात.

काश्मीर बाबतीत पाकिस्तानकडे कदाचित पूर्वी काही तरी कमकुवत कायदेशीर दावे असू शकले, तरी त्याच्या दहशतवादी आणि दहशतवादाला नियमित, सातत्यपूर्ण आणि हितसंबंधीपणे प्रोत्साहन देण्यामुळे तो या प्रदेश आणि त्यातील लोकांवरील कोणताही दावा पूर्वीच संपला आहे. मात्र, भारतीयांनी आपला दावाच अधिक ठोस, विश्वासार्ह आणि स्वत:च्या आणि त्यांच्या मूल्यांना अनुरूप बनवण्यासाठी, जम्मू आणि काश्मीरच्या लोकांना आजपर्यंतच्या सर्व सरकारांनी दिलेल्या आश्वासनांची पूर्तता करण्याची वेळ आली आहे.

राज्य दर्जाची पुनर्स्थापना, आणि ते त्वरित करणे, हा आवश्यक पहिला टप्पा आहे. त्याच वेळी, काश्मीर आणि काश्मीरी लोकांना भारताच्या प्रजासत्ताकाचा योग्य आणि सन्माननीय भाग असल्याची जाणीव करून देण्यासाठी आपल्याला अजूनही बरेच काही करावे लागेल.

(The Telegraph व Scroll.in यांच्या सौजन्याने.)

ramachandraguha@yahoo.in

अनुवाद: मीनल उत्तुरकर

meenal16@gmail.com

(संपादकीय: पान ४ वरुन)

गावोगावी हे पोल–खोल कार्यक्रम सुरू झाले आहेत. त्यातून सर्वत्र जनआंदोलन सुरू झाले, तर हा मतचोरीचा डाव उलटू शकतो. लोकशाही असो वा छुपी हुकूमशाही, जनता जेंव्हा सर्व समजून घेत रस्त्यावर उतरते तेव्हा, सत्ताधाऱ्यांची बनवाबनवी टिकत नाही. सनदी अधिकारी, न्यायव्यवस्था यांना हाताशी धरून अ-लोकशाही पद्धतीने सत्तेला चिकटून राहू पहाणाऱ्या भल्या भल्या लोकांना या देशातील जनतेने आसमान दाखवले आहे. सत्तापिपासू नेते लोकशाहीच जायबंदी करू पहात असताना, आता जनतेची जबाबदारी वाढली आहे.

संजय मं. गो., कार्यकारी संपादक

लोकशाही समाजवाद

जागतिकीकरणाचा वरवंटा आणि लोकशाही समाजवादी चळवळीचा प्रतिसाद

डॉ. संजय मंगला गोपाळ

याच महिन्यात पुण्यात होत असलेल्या लोकशाही समाजवाद्यांच्या राष्ट्रीय संमेलनाच्या निमित्ताने, या देशात राबवण्यात आलेले जागतिकीकरणाचे धोरण, त्याची वाटचाल आणि त्या विरोधात समाजवादी चळवळीने दिलेला लढा याचा संक्षिप्त आढावा घेत, भविष्यातील दिशेचा वेध घेण्याचा हा प्रयत्न.

इंग्रजांच्या वसाहतिक लूट आणि शोषणाविरूद्धच्या लढ्यातून या देशाला स्वातंत्र्य मिळाले. सर्व जाती धर्माच्या स्वातंत्र्यप्रेमी भारतीयांच्या संयुक्त प्रयत्नातून, स्वातंत्र्यलढ्याचे शिवधनुष्य पेलले गेले. या लढ्यात समाजवादी हिरीरीने सहभागी झाले होते. स्वातंत्र्य प्राप्तीनंतर देश आपल्या पद्धतीने आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर कुणा एका सत्तेची बाजू न घेता, सर्वांशी सलोखा – अलिप्ततावादी धोरण या रीतीने कारभार; ही भूमिका सत्ताधाऱ्यांनी अवलंबली. अर्थात, हे करताना स्वातंत्र्यलढ्याचे अग्रणी महात्मा गांधी यांच्या ग्राम स्वराज्य, स्वावलंबन, स्वदेशी, हिंद स्वराज या पुस्तकातील गांधीजींची दृष्टी हे सारे दूरच ठेवण्यात आले होते. त्यातूनच पुढे मिश्र अर्थव्यवस्था विकसित करण्यात आली. सार्वजनिक आणि खाजगी उद्योगांचा मिलाफ करण्याचा प्रयत्न झाला. त्यातूनच भारतीय उद्योगांचे बहुराष्ट्रीयीकरण होत गेले. १९७७ साली त्यावेळच्या पंतप्रधान श्रीमती इंदिरा गांधी यांना जनता पक्षाकडून फार मोठ्या ऐतिहासिक पराभवाचा सामना करावा लागला. मात्र हा प्रयोग अल्पायुषी ठरल्यामुळे १९८० साली इंदिरा गांधी पुन्हा सत्तेवर आल्या. आता त्यांना नवीन काही प्रयोग करायचे होते. त्याच साली इंदिरा गांधींनी जागतिक बँकेची मदत अधिकृतपणे भारतात आणून एका अर्थाने जागतिकीकरणाची दिशा स्वीकारण्याची तयारी जाहीर केली होती. स्वातंत्र्यलढ्यात सामील समाजवाद्यांनी याविरुद्धही आंदोलन केले.

पुढे १९९१ साली खाजगीकरण – उदारीकरण – जागतिकीकरण (खाउजा) धोरणाचा स्वीकार केल्याचे भारत सरकारने अधिकृतपणे जाहीर केले. जागतिक स्तरावर याची तयारी त्या आधी पाच वर्षांपासून सुरू होती. जागतिक व्यापारासाठी अस्तित्वात असलेल्या गॅटच्या अध्यक्षस्थानी त्यावेळी आर्थर डंकेल होते. १९८६ ला ऊरुग्वे येथे झालेल्या ८व्या बहुराष्ट्रीय व्यापार चर्चेत या संदर्भात एकमत होवू शकले नाही. त्यावेळी डंकेल महाशयांनी पुढाकार घेऊन एक प्रस्ताव तयार केला, जो पुढे डंकेल प्रस्ताव म्हणून प्रसिद्ध झाला. ऊरुग्वे चर्चेची फेरी १९८६ ते १९९३ अशी ७ वर्षे चालली आणि त्यातून डंकेल प्रस्तावाला सर्व राष्ट्रांनी मान्यता दिली. यातूनच जागतिक व्यापारासाठी १ जानेवारी १९९५ रोजी सुरू झालेल्या जागतिक व्यापार संघटना (World Trade Organisation – WTO) ची मुहूर्तमेढ रोवण्यात आली. जागतिकीकरणाच्या आक्रमणाचा बुलडोझर त्यानंतर निर्बंधपणे फिरू लागला. यात एकीकडे उत्तर – पश्चिमेकडील भांडवलशाहीप्रधान देश या धोरणाचा फायदा उठवणारे आणि दुसरीकडे दक्षिण – पूर्वेकडील तथाकथित तिसऱ्या जगातील देश यात भरडले जाणारे. डंकेल प्रस्ताव आणि त्यातून आलेल्या WTO च्या धोक्याकडे, देशातील समाजवादी चळवळीने वेळीच सर्वांचे लक्ष वेधले. देशभरातील जन आंदोलनकारी आणि विनाशकारी प्रकल्पविरोधी जन चळवळी याच काळात एकत्र येत होत्या. बहुराष्ट्रीय कंपन्यांच्या आक्रमणाविरुद्ध असलेले आझादी बचाओ आंदोलन, मोठ्या धरणांच्या विनाशकारी परिणामांच्या विरुद्ध जागतिक बँकेसही माघार घ्यायला लावणारे नर्मदा बचाओ आंदोलन, केवळ देशभरातीलच नव्हे तर जगभरातील मच्छिमारांना बहुराष्ट्रीय आक्रमणाविरुद्ध उभे करणारी राष्ट्रीय मच्छिमार संघटना आदी सुमारे ३५ संघटना – आंदोलनांनी एकत्र येत ३ मार्च १९९३ रोजी दिल्लीत डंकेल प्रस्ताव आणि जागतिकीकरणाच्या – नवीन आर्थिक धोरणाविरोधात देशभरातून आलेल्या १०,००० हून अधिक लोकांचा मोर्चा काढला. तोवर देशातील समाजवादी चळवळ

बऱ्यापैकी विखुरलेली होती. मात्र जे समाजवादी अजूनही लोकशाही समाजवादाची पताका खांद्यावर घेऊन लढत होते, त्यांच्यापैकी अनेकजण वरील संघटना – चळवळीत सक्रीय होते. त्यांनी या लढ्यात महत्वाचा सहभाग घेतला. १ जानेवारी १९९५ रोजी WTO अधिकृतपणे स्थापन झाली. त्याच दिवशी समाजवादी चळवळीला पुन्हा एकदा राजकीय पटलावर उभारणी देण्याच्या भूमिकेतून, देशभरातील समाजवाद्यांनी एकत्र येत 'समाजवादी जन परिषद' या राजकीय पक्षाची स्थापना केली. किशन पटनायक, प्रा. केशवराव जाधव, भाई वैद्य, प्रा. विलास वाघ, सुनील, प्रा. अजित झा, सुभाष लोमटे, ॲड. निशा शिवूरकर, जगदीश खैरालिया आदी अनेक सहकारी त्यात अग्रेसर होते.

त्याच १९९५ या वर्षात २१–२२ सप्टेंबर रोजी 'विकास, विस्थापन आणि पुनर्वसन' या विषयावर मुंबईत भरवलेल्या राष्ट्रीय संमेलनात ८० हून अधिक संघटनांचे प्रतिनिधी सामील झाले होते. विनाशकारी प्रकल्प आणि धोरणांना विरोध करण्याचा आणि या बहुराष्ट्रीय आक्रमणाच्या रेट्यात ज्या नैसर्गिक संसाधनांवरील अधिकार गमावले आहेत, ते परत मिळवण्याचा निर्धार यावेळी करण्यात आला. यातूनच पुढे १९९६ साली राष्ट्रीय स्तरावर एक संपर्क यात्रा काढण्यात आली आणि त्याच्या अखेरीस डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी जेथे धम्मदीक्षा घेतली त्या नागपूरपासून जवळच, वर्धा शहरातील गांधीजींच्या सेवाग्राम आश्रमात झालेल्या राष्ट्रीय संमेलनात जन आंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वय (National Alliance of Peoples' Movements – NAPM) ची स्थापना झाली. समाजवादी जन परिषद हा NAPM मध्ये सहभागी असलेला पहिला वहिला राजकीय पक्ष होता. NAPM ची भूमिकाच मुळात लोकशाही समाजवादाची. जागतिकीकरणास स्पष्ट विरोध, जातीप्रथा आणि सांप्रदायिकतेला विरोध, विरोधासाठीचा संघर्ष हा अहिंसात्मक आणि ज्या अनिष्टाविरुद्ध संघर्ष आहे त्याला वैकल्पिक रचनात्मक पर्याय अर्थात संघर्ष – निर्माण साथ साथ अशी चतु:सूत्री NAPM ने घोषित केली. समाजवादी जन परिषदेने स्वत:च्या स्तरावर आणि NAPM शी संलग्न या नात्याने त्यानंतर सातत्याने जागतिकीकरण विरोधी लढ्यात सहभाग घेतला.

जागतिकीकरणाचे धोरण हे पाश्चात्यांच्या वर्चस्वाखाली उचललेले भांडवलशाहीचे पुढचे पाऊल आहे. पाश्चिमात्य तथाकथित विकसित किंवा प्रगत देशांच्या आर्थिक विकासाचा पाया विकसनशील आणि नैसर्गिक साधन संपत्तीच्या दृष्टीने समृद्ध देशांच्या लुटीवर आधारलेला आहे. जगभरातले – विशेषत: आशिया, आफ्रिका खंडातील नैसर्गिक साधनसमृद्ध देश काबीज करून तेथील कच्चा माल, स्वस्त श्रम आपल्या देशात नेऊन वर पक्का माल याच देशांच्या गळी मारण्यात आला. मात्र दुसऱ्या महायुद्धानंतर वसाहतींचे साम्राज्य लयास जाऊ लागले. पाश्चात्य देशांना आपल्या प्रगतीचा वेग टिकवून ठेवण्यासाठी व आपल्या देशातील उच्च जीवनमान टिकवून ठेवण्यासाठी नवा पर्याय हवा होता. त्यांच्याकडे उभे राहिलेले बेकारीचे संकट आणि शिल्लक राहिलेले अतिरिक्त भांडवल याचाही प्रश्न होता. त्यामुळेच आपल्या पडून राहिलेल्या भांडवलाचा जगभर सर्व देशांमध्ये मुक्त संचार आणि बाजारपेठेचा सर्वत्र अनिर्बंध विस्तार हे दोन परिणाम साधण्यासाठी, जागतिकीकरणाचे धोरण पुढे करण्यात आले. वर उल्लेख केलेल्या ऊरुग्वे येथील चर्चेत, तोवर अस्तित्वात असलेल्या व्यवस्थेच्या या दृष्टीने असलेल्या मर्यादा लक्षात आल्यामुळेच, डंकेल महाशयांनी यावर काढलेला तोडगा म्हणजे जागतिकीकरणाचे धोरण. या अंतर्गत सर्व देशांवर लादण्यात आलेल्या महत्वाच्या तरतुदी म्हणजे ट्रेड रिलेटेड इन्वेस्टमेंट मेजर्स (ट्रिम्स) म्हणजे व्यापार विषयक गुंतवणूक नियम, ट्रेड रिलेटेड इंटेलेक्चुयल प्रॉपर्टी राईट्स (ट्रीप्स) म्हणजे व्यापार विषयक बौद्धिक संपदा हक्क आणि जनरल अग्रिमेंट ऑन ट्रेड इन सर्विसेस (गॅट्स) म्हणजे सेवा क्षेत्रातील व्यापार विषयक सर्वसाधारण सहमती. या तरतुदींमुळे जगातील कोणत्याही भांडवलदाराला, जगाच्या कोणत्याही कानाकोपऱ्यात जाऊन आपला कारखाना उघडण्याचा परवाना प्राप्त झाला. ज्या देशात जायचे तिथे जाऊन किमान वेतन देणे, पर्यावरण संरक्षण सांभाळणे किंवा त्या देशाचे अन्य कायदे पाळण्याचे बंधन अशा कारखानदारांवर उरले नाही. पेटंट कायद्यात असे बदल झाले की परदेशी कंपन्यांची मक्तेदारी, भाववाढ आणि देशाची लूट अटळ बनली. शेती, उद्योग, सेवा क्षेत्र, व्यापार या सगळ्याच

ठिकाणी स्थानिकांची गळचेपी आणि मोठ्या बहुराष्ट्रीय कंपन्यांची दादागिरी, अशी परिस्थिति या धोरणामुळे निर्माण झाली. शेतीमाल, स्टेशनरी, वस्त्रोद्योग, चर्मोद्योग, दैनंदिन वापराच्या वस्तू आयातीसाठी मुक्त करण्यात आल्या. यामुळे भारतीय उत्पादकास विषम स्पर्धेस तोंड द्यावे लागले. अनेक उद्योग बंद पडले. पैसेवाल्या भारतीयांना खुश करण्यासाठी, परदेशी ब्रँड उपलब्ध झाले आणि भारतीय उद्योग, शेती, व्यापार यातील रोजगार व नफा संकुचित होत गेल्याने सामान्य गोरगरीब जनतेला अन्यायाचा सामना करावा लागला. या साऱ्याविरुद्ध आवाज उठवण्याचे काम समाजवादी विचारांच्या कामगार आणि सामाजिक – राजकीय संघटनांनी सातत्याने केले.

जागतिकीकरणाच्या धोरणाचा फटका मच्छिमार, शेतकरी, छोटे व्यापारी, लघु उद्योजक याच बरोबर सर्वसाधारण निम्न – मध्यम वर्ग आणि गोरगरीब जनतेला बसला. रेशन, आरोग्य, शिक्षण, पाणी आदी सार्वजनिक महत्वाच्या व्यवस्थांचे खाजगीकरण करण्यात आल्याने, जीवनावश्यक वस्तूंची महागाई आणि दुर्भिक्ष वाढले. या सर्वच क्षेत्रात स्थानिक भूमिपुत्रांना संरक्षण मिळेल असे सरकारी धोरण गेले आणि या साऱ्यांच्या ध्यानीमनी नसतांना त्यांना त्यांच्यापेक्षा भांडवल, तंत्रज्ञान, जागतिक पोहोच याबाबत प्रचंड पुढे असलेल्या, बहुराष्ट्रीय खेळाडूंशी स्पर्धेला तोंड द्यावे लागले. किनारपट्टीवरील गावागावात असलेल्या पारंपारिक मच्छिमार समाजाला आत्तापावेतो आपला किनारा मासेमारीसाठी पिढ्यान पिढ्या उपलब्ध होता. आता तिथे यांत्रिक मासेमारी करणाऱ्या अजस्त्र बोटी (trollers) आल्यावर, केवळ मच्छिमार समाजच देशोधडीला लागला असे नाही; तर समुद्रकिनारा आणि अंतर्गत समुद्र याचे दोहनही वाढले. हेच शेतीच्या क्षेत्रात झाले. आदिवासींच्या जंगलाचेही हेच झाले. स्थानीय दुकानदारी विरुद्ध मोठ्ठाले मॉल्स या लढाईत, छोटे दुकानदार देशोधडीला लागले. या सगळ्या शोषणाविरुद्ध लढाई लढण्यात अग्रेसर बहुतेक संघटना या डाव्या विचारांच्या होत्या आणि त्यात समाजवादी विचाराचे सहकारी नेतृत्वाच्या जागी होते. १९९६ साली कोकणात येवू घातलेल्या एनरॉन कंपनी विरुद्धच्या संघर्षात, गांधीवादी, सर्वोदयी, लोकनायक जयप्रकाश नारायण यांच्या नेतृत्वातील छात्र युवा संघर्ष वाहिनी आणि त्यांचे सहकारी यांच्या समवेत समाजवादी विचारांच्या पक्ष – संघटना आणि NAPM अग्रेसर राहिले. मच्छिमारांच्या लढ्यात रामभाऊ पाटील नेतृत्व करत असणारी मच्छिमार कृती समिती व थॉमस कोचेरींची राष्ट्रीय मच्छिमार संघटना, आदिवासींच्या लढ्यातील काळुराम दोधडे यांची भूमिसेना आणि विविध समविचारी संघटनांची आघाडी शोषित जन आंदोलन, शेतकरी लढ्यातील शेतकरी शेतमजूर पंचायत, हिंद मजदूर सभा ही कामगारांची बलाढ्य देशव्यापी संघटना अशा अनेक समाजवादी विचारांच्या संघटना आणि त्या संघटना ज्या आघाड्यांमध्ये होते, त्या आघाड्या सक्रिय होत्या.

जागतिकीकरणाचा हा वरवंटा भांडवलशाहीचा पुढचा आणि अधिक विचारपूर्वक योजलेला पवित्रा आहे. या बाबतीत, जागतिकीकरणाच्या शब्दावलीपासूनच सुरुवात करण्यात आली. 'अवघे विश्वची माझे घर' असे ७०० वर्षांपूर्वी म्हणणारे संत ज्ञानेश्वर, 'खरा तो एकची धर्म – जगाला प्रेम अर्पावे', असे शंभर वर्षांपूर्वी सांगणारे समाजवादी क्रांतीकारक साने गुरुजी आदींनी वैश्विकतेचे जागतिक भान असण्याचे महत्व आपल्याला सांगून ठेवलेले आहे. मात्र पाश्चिमात्य भांडवलशाहीने आणलेले जागतिकीकरण, या प्रकारचा वैश्विक बंधुभाव आणि प्रेम व्यक्त करणारे नाही. नाव जागतिकीकरणाचे मात्र यात फायदा बड्यांचा आणि सामान्यांचे अगतिकीकरण अशी स्थिती करण्यात आली आहे. कंपन्यांना कामगारांना कामावरून काढून टाकण्याची मुभा, कामगारांना ठराविक मुदतीत निवृत्ती योजनेला अनुमति देण्याची सक्ती आणि त्याला नाव मात्र स्वेच्छानिवृत्ती योजना! नाव उदारीकरण आणि वास्तवात सामान्यांप्रति अनुदारता. अशाप्रकारे हे धोरण म्हणजे, 'नाव सोनुबाई आणि हाती कथलाचा वाळा', अशी स्थिति झाली. यातून जन सामान्यांमध्ये भ्रम पसरवणे शक्य झाले. यापूर्वी गोरगरिबांच्या लढ्याला मध्यमवर्गीय कार्यकर्ते, लेखक, पत्रकार, विचारवंत, शिक्षक, प्राध्यापक यांचा नेहेमीच पाठींबा मिळत आला आहे. जागतिकीकरणात या मध्यम वर्गीयाला जनसामान्य आणि गोरगरिबांपासून तोडण्याचे काम झाले. यामुळे जागतिकीकरण विरोधी लढे झाले, काही ठिकाणी यशही प्राप्त झाले मात्र हे धोरण पुढे रेटले जात राहिले.

जागतिकीकरण, आधुनिक तंत्रज्ञान आणि संगणक क्रांती व कालबाह्य आर्थिक विचार या सगळ्याची सरमिसळ एकाच वेळी निर्माण झाल्यामुळे या धोरणाबाबत गोंधळाचे वातावरणही राहिले. नेमका विरोध कशाला आणि का व त्याला पर्याय काय याबाबत विचार विनिमय आणि जागरण तेंव्हापासून आजपर्यन्त समाजवादी संघटना करीत आहेत. या धोरणांमुळे, बलाढ्य बहुराष्ट्रीय कंपन्यांना विस्तारण्याची संधी मिळाली. वस्तूंचे विपुल उत्पादन आणि बहुविविधता वाढली आहे. बाजारात मागणी वाढावी यासाठी जाहीरातीचे, सवलतीचे अस्त्र वापरण्यात आले. चंगळवाद वाढीस लागला. यांत्रिकीकरण आणि ऑटोमेशन वाढल्याने बेरोजगारी वाढली. वाढते प्रदूषण, नैसर्गिक संसाधनांच्या वापरावरील निर्बंध हटवल्यामुळे पर्यावरणाचा विनाश वाढीस लागला. हवामान बदल, तापमान वाढ, अवेळी पाऊस यांचे संकट दिवसेंदिवस उग्र बनत गेले. पृथ्वीचे अस्तित्वच संकटात आले. थोडक्यात, भांडवलशाहीचे हे जागतिकीकरण नावाचे अपत्य निरोगी नाही. भांडवलशाही ही निकोप व्यवस्था नाही, हे जागतिकीकरणाने पुनश्च सिद्ध केले आहे. आता तर रोबोटच्या पलीकडे जाणारे Artificial Inelegance (AI) अर्थात कृत्रिम बुद्धिमत्तेचे तंत्रज्ञान विकसित झालेले आहे. रोजगारावर होणारे त्याचे दुष्परिणामही समोर येत आहेत. त्यामुळे जागतिकीकरणच नव्हे तर भांडवलशाहीच्या प्रत्येक अभिव्यक्तीला, प्रत्येक उपक्रमाला नीटपणे समजून घेत, त्यातील अन्यायाचा, शोषणाचा सातत्याने विरोध करण्याचा वसा समाजवाद्यांनी यापुढेही चालवत ठेवणे आवश्यक आहे.

ज्या अमेरिकेने जागतिकीकरणाच्या नावाखाली भांडवलाला, बाजारपेठेला सर्व दरवाजे खुले केले तीच अमेरिका आता डोनाल्ड ट्रंप यांच्या नेतृत्वाखाली संकुचित राष्ट्रवादाचे घोडे पुढे दामटत खुला केलेला एकेक दरवाजा बंद करू पहात आहे. जागतिकीकरणाच्या धोरणाच्या पराभवाचा याहून अधिक सज्जड पुरावा अजून कोणता हवा? भांडवलदार आणि बड्या कॉर्पोरेट कंपन्यांसाठी जगभरचा बाजार आणि भांडवल खुले आणि काम करणाऱ्यांसाठी, श्रमिकांसाठी, तंत्रज्ञान कुशल मनुष्य शक्तीसाठी बंदिस्त धोरण, हा भांडवलशाहीचा दुटप्पीपणा या धोरणाच्या कमकुवतपणाचेच लक्षण आहे! अमेरिकेतील या नव्या बंदिस्त वाऱ्यांमुळे, तिकडे नोकरी – व्यवसाय करू पहाणारे, तिथे स्थायिक होवू पहाणारे आपले आप्तेष्ट कधीही परत माघारी पाठवले जाऊ शकतात, ही बाब मध्यमवर्गीयांचे डोळे उघडू शकेल, अशी अपेक्षा आहे! अमेरिकेचा हा बंदिस्त धोरणाचा पवित्रा आणि त्याला चीन, भारत आणि अन्य देशांकडून मिळणारा प्रतिसाद वा प्रतिक्रिया यातून हे वादळ कुठे भरकटेल हे दिसेलच. मात्र या निमित्ताने समाजवाद्यांनी आपली समता, सादगी आणि स्वावलंबनाची, जैविक शेतीची, सहकारी तत्वावर उद्योग आणि व्यवसाय उभारण्याची आणि रोजगाराभिमुख औद्योगिक धोरण आणि अर्थ नीति विकसित करण्याची भूमिका लोकांपर्यंत नेत राहणे आवश्यक आहे. त्यासाठी शासनाच्या शोषक धोरणांविरुद्ध संघर्ष आणि आपल्या भूमिकेनुसार, पर्यायी शाश्वत उपक्रम उभे करण्याचे रचनात्मक निर्माण कार्य पुढे नेत राहायला हवे.

जागतिक भांडवलशाही भारतात इथली अन्याय्य जातीव्यवस्था आणि सोयिस्कर सांप्रदायिकता यांनाही खतपाणी घालत असते, हे गुपित राहिलेले नाही. जागतिकीकरणाच्या वरवंट्यात भांडवलदार जी कमाई करत आहेत, त्यातला मोठा वाटा देशातील जातीवाद आणि सांप्रदायिकता वाढवण्यास बिनदिक्कतपणे पुरवला जातो आहे. या दृष्टीनेही भारतीय समाजवाद्यांसाठी जागतिकीकरण वा त्याचा कोणताही नवा आविष्कार, नीट समजून घ्यावा लागेल. कामगारांचे शोषण, वाढती विषमता, हवामान बदलाचे वाढते संकट, जात जमातवाद आणि सांप्रदायिकता यांना मिळणारे खतपाणी, जनसामान्यांना सार्वजनिक सेवांच्या खाजगीकरणामुळे सोसावे लागणारे हाल या पाठची जागतिक खेळी लोकांना समजवावी लागेल. वाट भरकटलेल्या मध्यमवर्गीय समूहास पुन्हा जोडण्याचे प्रयत्न करावे लागतील. जागतिकीकरणात भरडल्या जाणाऱ्या गोरगरीब, दीन-दलित समूहांच्या मागे उभे रहात समाजवाद्यांना परिवर्तनाची शक्ति बळकट करावी लागेल. आज हे सारे प्रचंड अवघड वाटण्यासारखी स्थिती काहींना वाटूही शकते. मात्र त्याने नाउमेद न होता, परिवर्तनाची वाट चालत राहूयात! लोकशाही समाजवाद्यांची ताकद वाढवत राहूयात!! अन्याय – विषमता – शोषणाची व्यवस्था बदलून टाकूयात!!!

sansahil@gmail.com

राजकारण

हरवलेले मतदार

राहुल शास्त्री, योगेंद्र यादव

बिहारमध्ये निवडणूक आयोगाने सर्वांना गाफील ठेवत, मतदार याद्यांचे विशेष गहन पुनरिक्षण (SIR) सुरु केल्यावर त्यात जे घोटाळे समोर आले; त्याबाबत शास्त्रोक्त मांडणी करणारा हा अगदी सुरुवातीचा लेख आहे. या लेखाच्या शेवटी सर्वोच्च न्यालयाच्या ज्या केसच्या निर्णयाची लेखकांनी वाट पहात असल्याचे म्हंटले आहे, तो दरम्यान आला असून लेखकांनी सर्वोच्च न्यायालयात केलेला युक्तीवाद न्यायालयाने मान्य करत निवडणूक आयोगाची कानउघाडणीही केली आहे.

बिहारमध्ये विशेष सखोल पुनरावलोकन (Special Intensive Revision - SIR) च्या पहिल्या टप्प्याचा निष्कर्ष समोर आला असून, त्यातून ९४ लाख पात्र प्रौढ नागरिकांना मोठ्या प्रमाणावर मतदार याद्यांमधून वगळल्याचे पुरावे समोर आले आहेत. १ ऑगस्ट रोजी मसुदा मतदार यादी (Draft Electoral Rolls - DER) प्रसिद्ध होणार असून, ती अनेक नकारात्मक विक्रम प्रस्थापित करेल. भारतातील इतर सर्व राज्यांच्या तुलनेत, बिहार हे राज्य सर्वाधिक 'हरवलेले मतदार' असलेले राज्य म्हणून पूर्णपणे वेगळे ठरणार आहे. भारतीय निवडणूक इतिहासातील एका वेळी झालेली ही सर्वात मोठी मतदार वगळणी असेल. एवढेच नव्हे, तर ही २१व्या शतकातील जगातील कुठल्याही देशात झालेली सर्वात मोठी नागरिकांचे मतदानहक्क काढून घेण्याची (disenfranchisement) प्रक्रिया ठरू शकते. आणि ही तर फक्त सुरुवात आहे. दुसऱ्या टप्प्यातील पुनरावलोकनात, विशेषत: जे फॉर्म BLO ने 'शिफारस न केलेले' म्हणून नमूद केले आहेत, त्यांच्यातून आणखी वगळण्या होतील. हेच धोरण संपूर्ण देशात राबवले जाईल, असे आम्हाला सांगण्यात आले आहे.

आताची आकडेवारी धक्कादायक आहे. भारत निवडणूक आयोगाच्या (ECI) २७ जुलैच्या प्रसिद्धीपत्रकानुसार, एकूण ७.२४ कोटी फॉर्म गोळा करण्यात आले आहेत. या नावांचाच समावेश DER मध्ये असेल, तर २४ जून रोजी म्हणजेच SIR सुरू करण्याचा आदेश देण्यात आला, त्या दिवशीच्या मतदार यादीत ७.८९ कोटी नावे होती. आयोगाने दावा केला आहे की उरलेली नावे ही मृत व्यक्तींची आहेत (२२ लाख), कायमचे स्थलांतर झालेले किंवा सापडत नाहीत (३६ लाख), अनेक ठिकाणी नोंद झालेली (७ लाख) किंवा 'काही कारणास्तव मतदार म्हणून नोंदणीस इच्छुक नसलेले' (यासाठी संख्या दिलेली नाही). SIR च्या आदेशानुसार ही ६५ लाख नावे DER मध्ये दिसणार नाहीत. पुढे जर अजून वगळण्या झाल्या नाहीत, तरी २०२५ मध्ये बिहारमधील मतदारांची संख्या २०२० च्या ७.३६ कोटी मतदारांपेक्षा कमी असेल.

निवडणूक आयोगाचा युक्तिवाद असा आहे की पूर्वीची मतदार यादी खूप फुगवलेली होती आणि त्यांनी फक्त मृत, डुप्लिकेट आणि संशयित नावे वगळली आहेत. छोटी झालेली पण खरीखुरी यादी तयार करणे ही मतदानहक्क हिरावण्याची प्रक्रिया नाही. हा युक्तिवाद तपशिलाने व आकडेवारीच्या आधारे तपासणे गरजेचे आहे. त्यासाठी आपल्याला केवळ ६५ लाख या निवडणूक आयोगाने दिलेल्या संख्येच्या पलिकडे जाऊन विचार करावा लागेल.

जागतिक पातळीवर, मतदार याद्यांची गुणवत्ता तीन निकषांवर तपासली जाते अचूकता (accuracy), संपूर्णता (completeness) आणि समता (equity). अचूकता म्हणजे खोटी किंवा चुकलेली नावे वगळणे; संपूर्णता म्हणजे प्रत्येक पात्र व्यक्तीचा यादीत समावेश होणे; आणि समता म्हणजे सर्व सामाजिक गटांचे त्यांच्या लोकसंख्येच्या प्रमाणात प्रतिनिधित्व. सध्या DER मध्ये कोणती नावे आहेत हे आपल्याला माहीत नाही, त्यामुळे अचूकता आणि समता तपासता येणार नाही. पण उपलब्ध आकडेवारीच्या आधारे आपण यादीची 'संपूर्णता' तात्पुरती तरी तपासू शकतो.

यासाठी 'हरवलेले मतदार' (missing voters) ही संकल्पना वापरावी लागेल, जी अर्थशास्त्रज्ञ अमर्त्य सेन यांनी मांडलेल्या 'हरवलेल्या स्त्रिया' (missing women) या संकल्पनेवर आधारित आहे. त्यांनी स्त्रियांच्या नैसर्गिक लिंग प्रमाणानुसार असलेल्या अपेक्षित संख्येच्या तुलनेत वास्तव

संख्येतील कमतरता दर्शवली होती. तशीच ‘हरवलेले मतदार‘ ही संकल्पना म्हणजे मतदार वयोगटातील अपेक्षित लोकसंख्या आणि प्रत्यक्ष मतदारांची संख्या यामधील फरक. यासाठी लोकसंख्येवरील प्रक्षेपण (projection) हे राष्ट्रीय लोकसंख्या आयोगाने २०१९ मध्ये प्रसिद्ध केलेल्या अहवालावर आधारित आहे. हीच आकडेवारी भारत सरकार आणि निवडणूक आयोगाने २०२५ मध्येही वापरलेली आहे.

तक्ता १ मध्ये २०२४ साठी भारत व प्रमुख राज्यांमधील प्रौढ लोकसंख्या आणि मतदारांची संख्या दिली आहे. “EP गुणोत्तर‘‘ (Electors to Adult Population Ratio) हे या फरकाचे निदर्शक आहे. हे गुणोत्तर १०० टक्के असेल तर यादी परिपूर्ण आहे असे मानले जाते. २०२४ मध्ये संपूर्ण भारताचे EP गुणोत्तर ९९ टक्के होते, म्हणजेच केवळ १ टक्क्यांची तफावत होती. बिहारचे गुणोत्तर ९७ टक्के होते थोडेसे राष्ट्रीय सरासरीपेक्षा खाली. त्यामुळे बिहारची यादी फुगवलेली नव्हती, किंचित अपूर्ण होती. लक्षात ठेवा की EP गुणोत्तरातील हरवलेली लोकसंख्या ही मृत व्यक्ती किंवा स्थलांतरित यांचा समावेश करत नाही, कारण जनगणना व्यक्ती जिथे असतो तिथे त्याला मोजते.

तक्ता २ मध्ये बिहारची हीच आकडेवारी २०१९ पासून दिली आहे. यात २०१९ मधील १०२ टक्क्यांपासून ते २०२४ मध्ये ९७ टक्क्यांपर्यंत किंचित घट दिसते. जानेवारी २०२५ मधील विशेष संक्षिप्त पुनरावलोकनानंतर आणि २४ जूनपर्यंत अनेक नावे जोडली गेली, पण लोकसंख्या देखील वाढल्यामुळे EP गुणोत्तर स्थिर राहिले. या तक्त्याच्या शेवटच्या ओळीत SIR चा गंभीर परिणाम दिसून येतो. जुलै २०२५

तक्ता १

भारतातील मतदार संख्या आणि प्रौढ जनसंख्या यांचे गुणोत्तर - २०२४

अनु. क्रं.	राज्य	प्रौढ	मतदार	मतदार मतदार/ प्रौढ जनसंख्या गुणोत्तर
1	आंध्र प्रदेश	4.07 कोटी	4.13 कोटी	102%
2	आसाम	2.5 कोटी	2.45 कोटी	98%
3	बिहार	7.93 कोटी	7.71 कोटी	97%
4	छत्तीसगड	2.08 कोटी	2.07 कोटी	100%
5	गुजरात	5.16 कोटी	4.8 कोटी	93%
6	हरियाणा	2.18 कोटी	2.01 कोटी	92%
7	झारखंड	2.67 कोटी	2.58 कोटी	97%
8	कर्नाटक	5.07 कोटी	5.47 कोटी	108%
9	केरळ	2.73 कोटी	2.77 कोटी	101%
10	मध्य प्रदेश	5.81 कोटी	5.66 कोटी	97%
11	महाराष्ट्र	9.56 कोटी	9.29 कोटी	97%
12	ओडिशा	3.23 कोटी	3.37 कोटी	104%
13	पंजाब	2.36 कोटी	2.15 कोटी	91%
14	राजस्थान	5.46 कोटी	5.34 कोटी	98%
15	तामिळनाडू	5.93 कोटी	6.23 कोटी	105%
16	तेलंगणा	2.88 कोटी	3.32 कोटी	116%
17	उत्तर प्रदेश	15.63 कोटी	15.41 कोटी	99%
18	पश्चिम बंगाल	7.54 कोटी	7.6 कोटी	101%
	भारत	**98.87 कोटी**	**97.8 कोटी**	**99%**

मध्ये बिहारची प्रक्षेपित प्रौढ लोकसंख्या ८.१८ कोटी होती. म्हणजे मतदार यादीत किमान ही संख्या असावी अशी अपेक्षा होती. प्रत्यक्षात ही संख्या ७.२४ कोटी इतकी आली आहे. म्हणजे ९४ लाख मतदार गायब आहेत. जरी आपण बिहारचा आधीचा ९७ टक्के गुणोत्तर धरले, तरीही ७.९३ कोटी इतकी संख्या अपेक्षित होती. म्हणजेच ९ टक्क्यांनी घसरण होऊन ८८ टक्क्यांवर आले आहे. ही घट ऐतिहासिक आणि अभूतपूर्व आहे. SIR सारख्या व्यापक पुनर्लेखन प्रक्रियेमुळे किमान २५ लाख नवीन मतदारांची भर पडायला हवी होती. उलटपक्षी, SIR ने ६९ लाखांची कपात केली आहे.

SIR मुळे मतदार यादीतील अचूकता वाढेल की नाही हे सांगता येणार नाही, पण संपूर्णता तर नक्कीच घसरली आहे, आणि कदाचित समतेवरही परिणाम झाला आहे. जर देशभरात SIR मुळे बिहारसारखीच घट झाली, तर सुमारे ९ कोटी भारतीय नागरिक मतदानहक्कांपासून वंचित राहतील.

सध्या तरी, हे 'हरवलेले मतदार' नेमके कोण आहेत आणि कुठे आहेत हे ठोसपणे सांगता येत नाही. यातील अनेकांची नावे निवडणूक आयोगाने मृत किंवा स्थलांतरित म्हणून वगळली असावीत. पण आमचा क्षेत्रीय अनुभव सांगतो की यातील मोठा हिस्सा हे बिहारमधील प्रत्यक्षात राहत असलेले आणि आधीच्या व सध्याच्या मतदार याद्यांमध्ये समाविष्ट न झालेल्या पात्र प्रौढ नागरिकांचे आहे. जरी आयोगाने केलेल्या वगळण्या योग्य असल्या, तरीही ही प्रक्रिया त्या पात्र नागरिकांपर्यंत पोहोचण्यात अपयशी ठरली. विशेष बाब म्हणजे इतक्या व्यापक यादी पुनरावलोकनात एकही नवीन नोंदणी झाल्याचा उल्लेख आयोगाने केलेला नाही. म्हणजेच ही प्रक्रिया खरंतर 'पुनरावलोकन' नसून केवळ 'वगळणी' होती.

हे सगळे पुरावे सुप्रीम कोर्टाने दिलेल्या "मोठ्या प्रमाणात समावेश होण्याची गरज, वगळणी नव्हे" या घोषणेला फेटाळणारे आहेत. आता न्यायालय या सखोल व मोठ्या प्रमाणावर झालेल्या मतदानहक्क हिरावण्यावर काय भूमिका घेते याकडे सगळ्यांचे लक्ष लागले आहे.

yogendrayadav@swarajindia.org
अनुवाद: मीनल उत्तुरकर
meenalutturkar16@gmail.com

वर्गणी ऑनलाईन भरा!
आंदोलनच्या धडपडीस हातभार लावा!!
वर्गणी भरण्याचे तपशील पान २ वर पहा.

तक्ता २

बिहार मध्ये होणार्या SIR चा मतदार/ प्रौढ जनसंख्येच्या गुणोत्तरावर होणारा प्रभाव

परिस्थिती	प्रौढ जनसंख्या	मतदार	मतदार/प्रौढ जनसंख्या गुणोत्तर
2019लोकसभा निवडणूक	6.97 कोटी	7.11 कोटी	102%
2020 विधानसभा निवडणूक	7.27 कोटी	7.36 कोटी	101%
2023 स्पेशल समरी रिव्हिजन SSR	7.68 कोटी	7.58 कोटी	99%
2024 लोकसभा निवडणूक	7.93 कोटी	7.71 कोटी	97%
2025 जानेवारी SSR	8.07 कोटी	7.8 कोटी	97%
24 जून २०२५ विशेष SIR जाहीर करण्याआधी	8.16 कोटी	7.9 कोटी	97%
25 जुलै 2025 SIR साठी नोंदणी बंद झाल्यावर	8.18 कोटी	7.23 कोटी	88%

टीप: लोकसंख्येच्या अंदाजांचे गणन राष्ट्रीय लोकसंख्या आयोग, आरोग्य व कुटुंब कल्याण मंत्रालयाच्या लोकसंख्या अंदाजावरील तांत्रिक गटाच्या अहवाल (2019) मधून करण्यात आले आहे.मतदारांची माहिती भारत निवडणूक आयोगाच्या संकेतस्थळावरून घेतलेली आहे.

टिप्पणी

गाझाच्या पाठीशी ठाम उभे राहू या

जनआंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वय

पॅलेस्टाईन जनता गेली ७५ हून अधिक वर्षं वसाहतवादी अतिक्रमण, वंशभेद आणि पद्धतशीर दमन सहन करत आहे. गेल्या दीड वर्षात, इस्रायलने गाझाविरुद्ध सुरू केलेल्या युद्धाने आणि त्याला पश्चिमी राष्ट्रांच्या असलेल्या पाठिंब्यामुळे मानवतेच्या अधोगतीच्या सर्व सीमा ओलांडल्या आहेत. ऑक्टोबर २०२३ पासून ७७,००० हून अधिक पॅलेस्टाईनवासीयांचा बळी गेला आहे, त्यात बहुसंख्य महिला व लहान मुलांचा समावेश आहे. घरं, शाळा, रुग्णालयं, वसतिगृहं बॉम्बहल्ल्यांनी उद्ध्वस्त झाली आहेत. आज गाझामध्ये कृत्रिम दुष्काळ निर्माण केला गेला आहे. लोकांना, लहान मुलांना उपाशी ठेवणे ही युद्धनीती बनली आहे.

ही खालील परिस्थिती अत्यंत भयावह आहे:

१) १०० हून अधिक मानवाधिकार संघटनांनी ही नाकेबंदी त्वरीत उठवून अन्न व औषध पुरवठा विनाअडथळा सुरू करण्याचे आवाहन केले आहे.

२) मदतकार्यात मुद्दाम अडथळे आणले जात आहेत त्यामुळे मदत करणाऱ्या स्वयंसेवकांनाही आता अन्नासाठी रांगेत उभं राहावं लागत आहे.

३) मदत मिळवण्याच्या प्रयत्नात ८७५ हून अधिक पॅलेस्टाईनवासीय ठार झाले आहेत, यामध्ये मदतमार्गांवर ठार झालेल्या २०१ जणांचा समावेश आहे हे संयुक्त राष्ट्रांनी मान्य केलं आहे.

४) उपासमारी आणि आजारामुळे लहान मुले मृत्युमुखी पडत आहेत. बालकं व वृद्धांमध्ये कुपोषण अभूतपूर्व पातळीवर खाली गेलं आहे असं डॉक्टर सांगतात.

५) गाझाच्या १२ टक्के क्षेत्रफळात २० लाखाहून अधिक लोक अडकले आहेत. त्याच्या मदतीसाठी आलेल्या ट्रकपैकी दररोज केवळ २८ ट्रक त्यांच्यापर्यंत पोहोचतात.

६) जागतिक विरोध असूनही आणि युद्धविरामाचे सातत्याने आवाहन करूनही इस्रायलची लष्करी कारवाई अमेरिकेच्या पूर्ण पाठिंब्याने सुरूच आहे.

७) मानवी मदतसंस्था मदतकार्य आता 'अशक्य' झाले आहे असं सांगत आहेत. उपासमार करणे हा युद्धातही गुन्हा मानला जातो पण असं असूनही या गुन्ह्याबद्दल जगभरात आवाज उठत नाही हे दु:खद आहे.

गाझासाठी ३ ऑगस्ट रोजी उपवास आंदोलन

२७ जुलै ते ३ ऑगस्ट या काळात 'गाझासाठी जागतिक उपवास सप्ताह' पाळला केला जात आहे. गाझातील नागरिकांच्या स्थितीबद्दल चिंतीत आम्ही भारतीय नागरिक आणि जनआंदोलनांना आवाहन करतो की ३ ऑगस्ट २०२५ रोजी एक दिवसाचा उपवास करावा. हा उपवास वैयक्तिक वा सामूहिकरीत्या घरात, सार्वजनिक ठिकाणी किंवा आपण जिथे असाल तिथे करता येईल. आपल्या कृतीची माहिती आपल्या स्थानिक नेटवर्क्स, माध्यमांमध्ये किंवा सोशल मिडियावर शेअर करा. एकत्र येऊन आवाज उठवू या. या स्थितीत मौन हा पर्याय नाही.

आमच्या मागण्या

१) गाझामध्ये सुरू असलेला नरसंहार व लष्करी आक्रमण तातडीने थांबवावे.

२) गाझाची नाकेबंदी उठवून अन्न, औषधे व इतर अत्यावश्यक सगळ्या मानवी सुविधांचा पुरवठा सुरळीत करावा.

३) युद्धगुन्ह्यांचे बळी ठरलेल्यांना न्याय व पुनर्वसन मिळावे.

४) भारत सरकारने तत्त्वनिष्ठ व मानवी भूमिका घेत शांतता, न्याय आणि पॅलेस्टाईनच्या स्वातंत्र्यास पाठिंबा द्यावा.

३ ऑगस्टला स्पष्ट संदेश पाठवूया: नाकेबंदी उठवा - जनसंहार थांबवा. पॅलेस्टाईनसोबत उभे रहा! माणुसकीच्या लढ्यात सामील व्हा!! पॅलेस्टाईन मुक्त करा!!!

सामाजिक सद्भाव कार्यक्रम – सफाळे

सफाळे परिसर बिगरशेती सहकारी पतसंस्था मर्यादित या सफाळे येथील पतपेढीतर्फे स्वातंत्र्य दिनाचा संदेश म्हणून संकल्प बोर्डावर लावण्यात आला होता.

टिप्पणी

जम्मू आणि काश्मीरच्या लोकांवर वन हक्क नाकारून घोर अन्याय...

जम्मू काश्मीरमधील विविध जन संघटनांचा समन्वय

जम्मू काश्मीर मध्ये मोठ्या संख्येने वन हक्कांचे दावे नाकारणे, हे वन हक्क कायद्याचे उल्लंघन...

दि.4 ऑगस्ट 2025 रोजी जम्मू आणि काश्मीर या केंद्रशासित प्रदेशातील विविध संघटनांनी एकत्रित येत नागरी समूहातर्फे एक निवेदन जाहीर करून चिंता व्यक्त केली. विशेषत: ज्या पध्दतीने सरकार वन हक्क कायदा 2006 याचे दावे हाताळते आहे व त्या कायद्याच्या अंमलबजाणीचा दिखावा करते आहे, याबद्दल त्यात तीव्र नाराजी व्यक्त केली आहे. 'द फॉरेस्ट राईटस् कोअलेशन जम्मू आणि कश्मीर', 'सूचना अधिकार आंदोलन जम्मू आणि कश्मीर' व 'निसर्ग संवर्धन समन्वय' यांनी संयुक्तपणे हे निवेदन जाहीर केले.

आवश्यक कायदेशीर तपास,पारदर्शकता किंवा समूहांशी संवाद न करता, वन हक्कदावे मोठ्या संख्येने नाकारले जाणे, हे न्याय व प्रशासन व्यवस्थेतील अपयश दर्शीविते. सरकारी दस्तावेजानुसार एकंदर 46,090 सादर कलेल्या दाव्यांपैकी 39,924 एवढे म्हणजे जवळजवळ 85 टक्के दावे नाकारण्यांत आले. यातील 44,233 इतक्या वैयक्तिक दाव्यांपैकी 32,727 तर 12,857 सामाजिक पैकी 7,197 दावे नाकारल्या जाणे, यामुळे वन हक्क कायदा अमंलबजावणीत जम्मू कश्मीर हा सर्वांत वाईट कामगिरी करणारा प्रदेश ठरला आहे. अशी कामगिरी हे केवळ प्रशासकीय अपयश नाही, तर हा कायदा व नीतीमत्ता विरहित व्यवस्थेचा पुरावा आहे.

ज्या समूहांना सक्षम करण्याच्या नावाने हा वन हक्क कायदा अस्तित्वांत आला त्या समूहांचा हा घोर विश्वासघांत आहे. आदिवासी, पशुपालक व वनआधारित जीवन जगणारे समूह यांचे, दीर्घ काळ नाकारल्या गेलेले वन हक्क मिळणे अपेक्षित असलेल्या या काळात, जम्मू कश्मीर मधील प्रशासक मात्र, या मैलाचा दगड मानल्या गेलेल्या कायद्याचा मूळ उद्देशच हाणून पाडत आहेत. ऐतिहासिक अन्याय दुरुस्त करण्या ऐवजी, सध्याच्या कार्यपध्दतीने लोकांची पोहोच, कायदेशीर मान्यता व आत्मसन्मान यांत नवनवीन अडथळे निर्माण करुन अन्यायांत अनेक पटीने भरच घातलेली आहे.

वन हक्क कायदा नियम 12 अनुसार ग्रामसभा वनहक्क दाव्यांची शिफारस करु शकतात, मात्र त्यांना नकार देण्याचा अधिकारच नाही. निसम 12 मध्ये असे ही म्हटलेले आहे की, कोणताही दावा नाकरल्या जाण्यापूर्वी, त्यात दुरुस्ती करणे व अपील करणे या प्रक्रियेशिवाय दावा नाकारल्या जाऊ नये. फक्त उपजिल्हास्तरीय समितीच्या शिफारसी नंतर जिल्हास्तरीय समितीला दावा नाकारण्याचा अधिकार आहे.

जम्मू काश्मीरमध्ये मात्र या कायदेशीर प्रक्रियेला फाटा देत ग्रामसभांनी व उपजिल्हास्तरीय समित्यांनी दुरुस्ती, अपील या कशाचीही संधी न देताच आपल्या कार्यकक्षा नसतांना दावे फेटाळले आणि या प्रगतीशील कायद्याला लोकाना हटविण्याचे व दडपशाहीचे हत्यार बनविले.

फारेस्ट राईटस कोएलिशनचे संस्थापक डॉ. शेख गुलाम रसूल म्हणतात की, सरकार वन हक्क कायद्याची अंम्मलबजावणी करत नाही तर तो कायदा गाडून टाकते आहे. पारदर्शिपध्दतीने पुनर्विचार व अपील या प्रक्रिया टाळून मोठ्या संख्येने वन हक्क दावे नाकारणे हा वन निवासी समूहांच्या लोकशाही हक्कांवर थेट आघात आहे. योग्य प्रक्रिया न करताच नाकारलेला प्रत्येक दावा, ही केवळ प्रशासनिक चूक नाही, तर ते संविधानाने दिलेल्या सुरक्षांचे उल्लंघन आहे. कुठलाही वन हक्क दावा नाकारण्यापूर्वी पुनर्विचार करणे हे वन हक्क कायद्यानुसार बंधनकारक असते.

भारतभरात आदिवासी कल्याण विभाग वन हक्कांबाबत नोडल एजंन्सी म्हणून काम बघते, मात्र जम्मू काश्मीर मध्ये वनविभागालाच नोडल एजन्सी केले, मग न्याय कसा होणार असा सवाल विचारल्या जात आहे. वेस्टेड इंटरेस्ट असलेल्या चुकीच्या विभागाकडे वन हक्क दाव्यांची जबाबदारी देणे, हे अशा मोठ्या संख्येने दावे नाकारल्या जाण्यामागील शडयंत्र

आहे हे नक्की.

दावे नाकारतांना दिलेले प्रमुख कारण 2005 पूर्वीची जमीनीची कागदपत्र व रेशन कार्ड यासारखे पुरावे, दस्तावेज उपलब्ध नसणे. मात्र याला कायद्याचा आधार नाही. वन हक्क कायद्यात विविध प्रकारचे पुरावे ग्राह्य धरलेले आहेत. उदापरणार्थ तोंडी जुबानी, समाजातील ज्येष्ठांची शपथ पत्र, सॅटेलाईट चित्र, पारंपारिक जमीन वापराच्या नोंदी, ग्रामसभांनी केलेला तपास. असे पुरावे ग्राह्य धरण्यास नकार हा आदिवासी आणि पशुपालक यांच्या परंपरांकडे जाणीवपूर्वक दुर्लक्ष करणे हा उद्देश दर्शविते. वन हक्क कायद्याची अंमलबजावणी, त्याचे शब्दांकन व उद्देश यांचा मान राखत करण्यास प्रशासन इचछुक नसल्याचे यातून स्पष्ट दिसते.

प्रमुख मागण्या

भारत सरकारचे आदिवासी मंत्रालय आणि जम्मू काश्मीरचे लेफटनंट गव्हर्नर यांना तातडीने योग्य सकारात्मक पावले उचलण्याची विनंती या संयुक्त निवेदनाव्दारे करण्यांत आली. या निवेदनातील प्रमुख मागण्या खालील प्रमाणे:

१. वन हक्कांचे दावे नाकारणे तात्काळ थांबविले जावे व कायदेशीर ऑडिट केले जात नाही तोबर दावे नाकारण्याला स्थगिती दिली जावी.

२. वन हक्क कायदा 2006, नियम क्र.12 नुसार नाकारण्यांत आलेल्या सर्व दाव्यांचा न्याय्य, पारदर्शी व जाहीर कालमर्यादित पुर्नविचार करणे बंधनकारक करण्यांत यावे.

३. नोडल एजन्सी म्हणून वन विभागाला काढून टाकावे व स्वतंत्र आदिवासी विकास समिती नेमून तिला ही जबाबदारी सोपवावी.

४. ग्रामसभांमधील वनविभागाचा हस्तक्षेप संपवून व त्याना स्वायत्तपणे काम करता येईल याची निश्चिती करून त्यांना सक्षम बनवावे.

५. सूचना अधिकाराच्या सेक्शन 4 नुसार पारदर्शितेची निश्चिती करावी. यासाठी वन हक्काबद्दलचे अहवाल व निर्णय पुढाकार घेत जाहीर करावे.

६. या प्रक्रियेवर देखरेख करणारी स्वायत्त निगराणी समिती स्थापन करण्यात यावी. यात नागरी समाजातील तज्ञ, वकिल व आदिवासी समाजातील ज्येष्ठ यांचा सदस्य म्हणून समावेश असावा.

जम्मू काश्मीर मधील लोकांचे वन हक्क सातत्याने नाकारणे हे केवळ प्रशासकीय दुर्लक्ष नाही. यामुळे लोकांचे खालील मूलभूत अधिकार नाकारले जात आहेत...

(अ) कायद्यासमोर समानता, (कलम 14)

(ब) भेदभावाला आळा, (कलम15)

(क) सन्मानाने जगण्याचा हक्क, कलम (21)

(ड) मुक्त संचाराचा हक्क, (कलम 19(1)(ड))

एवढेच नाही तर आदिवासींच्या हक्कांबद्दलचे युनायटेड नेशन्सचे व आय एल ओ कनव्हेन्शन 169 चे घोषणापत्र जे दोन्ही आदिवासींचे जमीन अधिकार व स्वशासनाचा अधिकार या दोन्हीला दुजोरा देतात अशा अंतरराष्ट्रीय करारांचा देखिल अवमान केला जातो आहे.

ऐतिहासिक अन्याय दूर करण्याच्या उद्देशाने वन हक्क कायदा करण्यांत आला. जम्मू काश्मीर मधील त्याचा घात, हे संविधानिक व नैतिक संकट म्हटले पाहिजे. मोठ्या संख्येतील वन हक्क दाव्यांना नकार म्हणजे प्रचंड अपेक्षाभंग व अवमानना. वन हक्क हे मानवी हक्क आहेत,त्यांना अन्याय्य नकार म्हणजे दडपशाही. प्रत्येक न्याय्य वन हक्क मान्य होईपर्यंत सुरु राहणा–या या लढ्याला समर्थन.

(Forest Rights Coalition - J&K, J&K RTI Movement, Nature Conservancy Alliance – NCA यांनी संयुक्तपणे जाहीर केलेल्या निवेदनाचा संक्षिप्त भावानुवाद)

अनुवाद: Suhas Kolhekar
kolhekar.suhas@gmail.com

सामाजिक सद्भाव कार्यक्रम – पाले

पाले गावातल्या पालेश्वर माध्यमिक शाळा, पाले तसेच पाले येथील जिल्हा परिषद प्राथमिक शाळेतील विद्यार्थी, शिक्षक आणि ग्रामस्थ यांनी स्वातंत्रदिनाचा संकल्प घेतला. माध्यमिक शाळेत आणि प्राथमिक शाळेची मुलं, शिक्षक आणि ग्रामस्थ यांच्या सोबत अशा दोन वेगवेगळ्या कार्यक्रमात NAPM च्या राष्ट्रीय समन्वयक साथी सुनिती सु. र. यांनी सद्भावाचा संकल्प दिला.

स्त्री मुक्ती परिषद

एकजुटीतून आकाराला आलेल्या मोहिमा

संगीता जोशी

स्त्री प्रश्नावर काम करणाऱ्या कार्यकर्त्यांनी एकत्र येऊन जानेवारी २०२५ मध्ये महाराष्ट्र स्त्री मुक्ती परिषद हा मंच गठीत केला. स्त्रियांच्या स्वायत्त चळवळीची ५० वर्ष साजरी करताना कृती कार्यक्रम आणि मोहिमा हाती घेण्याचा निर्णय झाला. जगभरातील स्त्रियांसमोर असलेल्या दोन महत्त्वाच्या समस्या म्हणजे हिंसा आणि आक्रमक धार्मिक मूलतत्त्ववाद व राष्ट्रवाद. स्त्रियांवर होणाऱ्या वाढत्या हिंसेचा परामर्श घेण्यासाठी पहिली मोहीम ठरली ती 'सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्थेची स्त्रियांच्या सुरक्षिततेच्या दृष्टीने तपासणी करणे'. आणि दुसरी मोहीम 'मनुस्मृती नको संविधान हवे'.

स्त्रियांवरील वाढती हिंसा हा सार्वत्रिक मुद्दा आहे. रोजच्या घटनाच सांगतात की स्त्रिया स्वत:च्या कुटुंबापासून ते रहदारीच्या ठिकाणी, शाळेत, इस्पितळात, बाजारात, नोकरीच्या ठिकाणी अगदी देवळातही असुरक्षित आहेत. स्त्रियांच्या दृष्टिकोनातून सुरक्षिततेचा प्रश्न समग्र पद्धतीने पुढे आणणे, ते प्रश्न सोडवण्यासाठी ठोस मागण्या करणे यासाठी आपल्या शक्तीच्या मर्यादा लक्षात घेतल्या तर सीमित क्षेत्र निवडावे असे ठरले. सार्वजनिक वाहतूक व्यवस्था, जसे की राज्य परिवहनचे बस स्टँड आणि रेल्वे स्टेशन, याचे स्त्रियांच्या दृष्टीने 'सेफ्टी ऑडिट' करायचे ठरले. या दोन्ही उपक्रमांची जबाबदारी स्पष्टपणे शासकीय यंत्रणांवर आहे. पाहणीचे निष्कर्ष आणि मागण्या त्यांच्या पुढे मांडून परिस्थितीत काही अनुकूल बदल घडवून आणता येऊ शकतो असा विचार झाला.

स्वारगेटच्या घटनेनंतर एसटी स्टॅन्ड, रेल्वे स्टेशन्स येथील महिलांच्या सुरक्षिततेचा गंभीर प्रश्न पुढे आला. त्यावेळी मासूम संस्थेने पुणे व पुरंदरच्या परिसरात सार्वजनिक वाहतुकीची पाहणी केली. अक्षरा फाउंडेशन या संस्थेने ही मुंबई व विदर्भातील काही ठिकाणी वाहतूक व्यवस्थेची पाहणी केली होती. त्यांचे अनुभव गाठीशी घेऊन भारतीय महिला फेडरेशनच्या कॉ. लता भिसे सोनवणे, मासूम संस्थेच्या डॉ. मनीषा गुप्ते आणि स्त्री मुक्ती संघटनेच्या संगीता सराफ व अलका पावनगडकर यांच्या समन्वयाने सेफ्टी ऑडिट मोहिमेची आखणी करण्यात आली. महिला स्नेही व सुरक्षिततेसाठी शौचालये, मदतीसाठी संपर्क क्रमांक, मदत कक्ष, पोलिसांची उपस्थिती, हिरकणी कक्ष, प्रतीक्षालय, CCTV कॅमेरे, लैंगिक छळा विरोधी तक्रार समिती आणि या सर्वांबद्दल ठळक सूचना देणारे फलक व उद्घोषणेची व्यवस्था याची सविस्तर माहिती घेणारी प्रश्नावली बनवली. महाराष्ट्रातील सर्व जिल्ह्यांच्या प्रतिनिधींची ऑनलाइन बैठक घेतली. दिवसा व रात्री अशा दोन वेळा पाहणी करायचे ठरले. प्रश्नावली भरताना निरीक्षण करून विस्तृत नोंद करायची, पाहणीच्या वेळी कोणती काळजी घ्यायची हे सांगण्यात आले. मोहिमे मागची भूमिका, कार्यपद्धती व नियमावली लिहून पत्रके तयार केली. विविध समविचारी संघटना, कार्यकर्ते स्त्री-पुरुष झपाट्याने कामाला लागले.

२६ मे रोजी नागपूर स्टेशनची पाहणी करण्यासाठी गेलेली टीम लोहमार्ग पोलीस स्टेशन मध्ये पोहोचली. तेथे ९७ पुरुष व ३३ महिला पोलीस यांच्यासाठी मिळून एकच टॉयलेट होतं. कपडे बदलण्यासाठी व्यवस्था नाही. ही पोलिसांची अवस्था! सर्वसामान्यांबद्दल काय बोलायचे? ३० मे रोजी 'माहेर' व 'आम्ही आमच्या आरोग्यासाठी' या संघटनांचे कार्यकर्ते अजनी रेल्वे स्टेशनला पोहोचले. हे महिला रेल्वे स्थानक आहे. येथे एकूण १८ महिला कर्मचारी कार्यरत आहेत. स्टेशन मास्तर महिला असून त्यांनी सर्व प्रश्नांना व्यवस्थित उत्तरे दिली. रात्री नऊ ते सकाळी पाच वाजेपर्यंत या स्टेशनवर ट्रेनचा थांबा नाही. महिलांचे प्रसाधनगृह असुरक्षित आहे. हिरकणी कक्ष नाही. रात्री महिला पोलीसची ड्युटी स्थानकात नाही. पोलिसांकरता किमान सुविधाही नाहीत. अपंगांसाठी किंवा पारलिंगी लोकांसाठी वेगळी व्यवस्था नाही. हे आपल्याकडील लहान रेल्वे स्टेशनचे प्रातिनिधिक चित्र आहे. अर्थव्यवस्थेच्या आकाराचा ढोल बडवणाऱ्यांनी देशातला सर्वसामान्य माणूस काय अवस्थेत रहात

आहे ते डोळे उघडून बघण्याची वेळ आली आहे.

१ ५ मे ते ३ ० जून या कालावधीत जिल्ह्याचे ठिकाण, प्रमुख शहरे आणि ग्रामीण भागातील बस स्थानके, रेल्वे स्टेशनची पाहणी पार पाडायचे ठरले होते. विविध स्थानिक संघटनांनी पाहणीमध्ये हिरीरीने भाग घेतला आहे. विदर्भ, मराठवाड्यातील सर्व स्तरावरील लोकांचा सहभाग आणि उत्साह पाहून इतर विभागांनी कंबर कसली. कामासाठी काही जिल्ह्यांनी उशिरा जोर पकडल्याने जुलै महिन्याच्या शेवटपर्यंत पाहणीचे काम सुरु होते. ३ ६ जिल्हे मिळून २ ५ ० च्या वर ठिकाणांचे ऑडीट झाले आहे. जिल्हा प्रतिनिधींची बैठक घेऊन प्रश्नावल्या डिजिटाइज करण्याचे काम सुरु केले आहे. प्रचंड माहिती गोळा झाली आहे. जमा होत असलेले विविध अनुभव, फोटो या सर्वातून निष्कर्ष काढायचे आहेत. त्यासाठी सप्टेंबरच्या दुसऱ्या आठवड्यात जिल्हा प्रतीनिधींचे तीन दिवसांचे निवासी शिबीर पुण्यात होणार आहे.

प्रवासाची सोय ही स्त्रियांसाठी केवळ सुविधा पुरवणारी व्यवस्था नसून त्यांच्या संचाराचे स्वातंत्र्य, शिक्षण आणि रोजगारच हक्क मिळवून देणारी साधने आहेत. सर्व नागरिकांना हे हक्क मिळाले पाहिजेत ही जाणीव प्रखर होऊन त्यासाठी प्रयत्न करण्याची ऊर्मी लोकांमध्ये निर्माण करण्यात आणि त्यासाठी सर्व थरातील लोकांना एकत्र आणण्यात ही मोहिम यशस्वी होताना दिसत आहे.

सुरुवातीच्या काही बैठकीतच 'मनुस्मृती नको संविधान हवे' या मागणी साठी जनजागरण करण्याचा विचार मांडला गेला. नारी अत्याचार विरोधी मंचच्या कार्यकर्त्या संध्या गोखले, सुजाता गोठोसकर, शमा दलवाई, संध्या म्हात्रे, चयनिका शाह यांनी या मोहिमेची आखणी केली. तेव्हा त्याचा सीमित अर्थ बहुसंख्यांचे आक्रमक राजकारण करून समाजात द्वेष आणि दुही पसरवणाऱ्या उजव्या विचारसरणीला विरोध करणे असा वाटला होता. ३ ० मे रोजी मुंबईतील मराठी ग्रंथ संग्रहालयात या विषयीची कार्यशाळा आयोजित करण्यात आली. या कार्यशाळेत ॲड. मिहीर देसाई, डॉ लता प्र. म., प्रा. प्रतिमा परदेशी व सुरेश सावंत यांनी या विषयावर मांडणी केली. प्रत्येक वक्त्याने मनुस्मृती व संविधान यांच्यातील परस्परविरोध उलगडून दाखवला. तसेच स्वतंत्र संहिता म्हणूनही दोन्हीवर सोदाहरण भाष्य केले. मनुस्मृतीतील विचार आपल्या जाणीवात आणि वागण्यात पार खोल रुतलेले आहेत हे वक्त्यांच्या मांडणीतून स्पष्ट झाले. स्वातंत्र्य, समता, मैत्र आणि धर्मनिरपेक्षता या मूल्यांची जोपासना करणाऱ्या संविधानावर होणारे हल्ले लक्षात घेता संविधान वाचवण्याची शिकस्त करायला हवी हे जोरदारपणे मांडले. सिंधुदुर्ग पासून गडचिरोली पर्यंतचे ९ ५ कार्यकर्ते या कार्यशाळेत सामील झाले. मनुस्मृतीतील विचार कुटुंब व्यवस्था, शैक्षणिक अभ्यासक्रम, साहित्य, सिनेमा, जाहिराती, सरकारी धोरणे अगदी न्यायाधीशांच्या निकालपत्रातही उघडपणे दिसतात. विषमता आणि शोषणावर आधारित नियम आणि परंपरा सांगणारी मनुस्मृती ही जरी हिंदू धर्मातील संहिता समजली जात असली तरी सरंजामी, हुकुमशाही आणि भांडवलशाहीला अत्यंत पोषक आहे. त्यातून भारतात बहुतेक सर्व ठिकाणी सत्तेत असलेले उजव्या विचारसरणीचे लोकप्रतिनिधी उघडपणे मनुस्मृती आणण्याच्या घोषणा करत आहेत. आज पुन्हा मनुस्मृती आणि हिंदू धर्माचा उदोउदो वाढवला जात आहे. स्त्रियांमध्ये जातिधर्माच्या नावावर फूट पाडली जात आहे. मनुस्मृतीची पकड वाढण्याची भीती फक्त हिंदू स्त्रिया आणि दलितांनाच भेडसावत नाही तर त्याचे सावट सर्व समाजावर पडले आहे. स्वातंत्र्य, न्याय, समतेचा हक्क सर्व नागरिकांना देणाऱ्या संविधानाचे महत्त्व आज जाणवत आहे. संविधानच स्त्रियांना स्वाभिमान देऊ शकते. त्यामुळे सर्व प्रकारच्या धर्माभिमानी चळवळींना संविधानाच्या साहाय्यानेच आपल्याला टक्कर द्यायची आहे. 'मनुस्मृती नको, संविधान हवे' या मोहीमे अंतर्गत हाच विचार सर्वदूर पोचवण्यासाठी कार्यशाळा घेत आहोत. कोकण, मराठवाडा, नवी मुंबईत प्रत्यक्ष कार्यशाळा घेऊन व ऑनलाईन बैठकीत वैचारिक मांडणी करत आहोत. मोहिमेचा दुसरा भाग आपत्तीकालीन प्रतिसादासाठी संस्थांची जोडणी (क्विक रिस्पॉन्स नेटवर्क) तयार करणे हे आहे.

ऑगस्टच्या पहिल्या आठवड्यात पुण्यातील तीन मुलींवर त्यांचा कोणताही गुन्हा नसताना त्यांच्या घरात घुसून पोलिसांनी मारहाण केली. मोबाईल व घरातील सामानाची झडती

(पान २३ वर)

शेती व शेतकरी

शेतकरी - एक प्रामाणिक स्मार्ट गुलाम!

सतीश देशमुख

शेतकऱ्यांच्या स्वातंत्र्याची लढाई अजूनही चालू आहे. क्षमस्व, लढाई चालू आहे की, अन्याय निमूटपणे सहन करणे चालू आहे! आज शेतकऱ्यांची दुरावस्था अब्राहम लिंकनच्या काळातील गुलाम, कार्ल मार्क्सच्या काळातील कामगार व महात्मा ज्योतिबा फुलेंच्या काळातील शुद्रांपेक्षा भीषण आहे. पूर्वी गुलामांना साखळदंडाने बांधायचे. आता शेतकऱ्यांना अदृश्य बंधनात जखडून स्मार्ट पद्धतीचा वापर केला जात आहे. २५० कोटी (निर्यात धरून) लोकांना, तसेच कोट्यावधी पशु, पक्षी, कीटके, सूक्ष्म जीवाणूंना पोसणारा आपल्या देशातील शेतकरी अजूनही पारतंत्र्यात आहे. म. ज्योतिबा फुलेंनी 'गुलामगिरी' ह्या पुस्तकात प्रामुख्याने धार्मिक गुलामगिरी वर लिहिले होते. आज शेतकरी सामाजिक, आर्थिक व कायदेशीर दृष्ट्या गुलाम आहे. देशाच्या स्वातंत्र्याला पन्नास वर्षे झाली होती तेव्हा मा. शरद जोशी यांनी जनसंसद भरवून 'स्वातंत्र्य का नासले' असा भेदक प्रश्न विचारला होता.

शेतकऱ्यांनो, खालील मुद्यांचा विचार करा

१) बाजार पेठेत हस्तक्षेप करून, शेतमालाच्या किंमती नियंत्रणाखाली ठेऊन, किरकोळ महागाईच्या निचांकी दराचे (2.1%) कौतुक केले जाते.

२) भारताने सन 1991 साली मुक्त अर्थ व्यवस्था, जागतिकीकरण स्विकारले तरी शेतकऱ्यांना ते लागू नाही. त्याचा फायदा उत्पादक व सेवा कंपन्यांनीच लाटला.

३) अन्न सुरक्षा कायदा, 2013 व रेशन व्यवस्थामुळे शेतमालाचे भाव पडतात, भ्रष्टाचाराला वाव मिळतो, अन्नधान्याची नासाडी होते व शेत मजूर मिळणे दुरापास्त झाले आहे. त्यामुळे आळशी व निष्क्रियता संस्कृती वाढली आहे. तिकडे कंपन्यामध्ये आठवड्यात 90 तास काम करण्याबाबत अपेक्षा व्यक्त केली जाते. म्हणजे दिवसाला 15 तास. आणि इकडे क्रयशक्ती राहीली नाही व 'अन्नदाता सुरक्षा' धोक्यात आली आहे.

४) 78 वर्षे झाली तरी इकडे ग्रामीण भारत अंधारात असताना ई-वाहनांचा (पर्यावरण घातक) डंका पिटवला जात आहे. महिलांना घराचा उंबरठा न ओलांडता पाणी मिळत नाही.

५) शेतकऱ्यांना आपल्या वावरात भयमुक्त वावर करण्याचे (संचार) स्वातंत्र्य नाही, कारण 'वन्य जीव संरक्षण अधिनियम'.

६) शेतकऱ्यांना मालमत्तेचा मूलभूत आधिकार नाही, कारण 'भूमी अधिग्रहण, पूनर्वसन व पुनर्व्यवस्थापनात योग्य भरपाई व पारदर्शकतेच्या हक्काचा कायदा'.

७) शेतकऱ्यांना व्यवसाय/ व्यापाराचे (खरेदी– विक्री) स्वातंत्र्य नाही, कारण 'गोवंश हत्या बंदी कायदा'.

८) शेतकऱ्यांना बाजार पेठेचे स्वातंत्र्य नाही. आपला शेतमाल कृषी उत्पन्न बाजार समितीच्या बाहेर विक्री करता येत नाही. कारण 'कृषी उत्पन्न बाजार समिती कायदा'.

९) शेतकऱ्यांना आपला माल परदेशात पाठवण्याचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'विदेशी व्यापार कायदा' व 'विदेश व्यापार नीती'.

१०) शेतकऱ्यांना मालमत्ता किती बाळगावी ह्याचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'कमाल शेत जमीन धारणा कायदा'.

११) अप्रत्यक्ष कर – आधुनिक जिझिया कर: शेतकऱ्यांना शेतमाल विक्री करताना व्यापाऱ्याला गुप्त जीएसटी भरावा लागतो. आणि कृषी निविष्ठा खरेदी करताना पण जीएसटी भरावा लागतो. आणि वार्षिक उलाढाल 40 लाख रु. पेक्षा जास्त नसल्यामुळे व जीएसटी रजिस्ट्रेशन नसल्यामुळे, परतावा (Input Tax Credit) घेता येत नाही.

१२) शेतकऱ्यांना न्यायालयात दाद मागण्याचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'घटनेचे परिशिष्ट-9' व 'आर्टिकल 31 ब'.

१३) शेतकऱ्यांना आपल्या मालाची किंमत ठरविण्याचे (निर्बंध नसले तरी निरर्थक), साठा किती ठेवायचा ह्याचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'आवश्यक वस्तू कायदा'.

१४) 78 वर्षांत, औद्योगिक उत्पादने (उदा. स्कूटर, फ्रीज, पेट्रोल, गॅस, कपडे, सोने), सेवा क्षेत्र (आरोग्य, प्रवास, शिक्षण, बांधकाम, हॉटेल्स), प्रक्रिया उत्पादने (मसाले, मिठाई, पॅक

फूड, ज्युस) ह्यांच्या किंमती जश्या महागाई निर्देशांक व चलनवाढी प्रमाणे वाढल्या, त्या तुलनेने कच्च्या शेतमालाच्या किंमती वाढलेल्या नाहीत.

१५) शेतकऱ्यांना आपल्या साखर कारखान्याचे धुराडे कधी सुरू करायचे, साखर किती निर्यात करायची, विक्री कोटा, इथेनॉल निर्मिती, अंतराची अट वगेरैचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'ऊस (नियंत्रण) आदेश'.

१६) शेतकऱ्यांना आपल्या विहीरीतून पाणी उपसण्याचे स्वातंत्र्य नाही, नवीन बोअर घेण्याचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'महाराष्ट्र भूजल (विकास व व्यवस्थापन) नियम' – मसुदा.

१७) शेतकऱ्यांना आपल्या पिकाचा विमा कुठल्या विमा कंपनी कडून काढायचा ह्याचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'प्रधानमंत्री पीक विमा योजना'.

१८) शेतकरी भरमसाठ चक्रवाढ व्याजदरात जखडलेला आहे, कारण 'महाराष्ट्र सावकारी (नियमन)'.

१९) शेतकऱ्यांचा स्वत:च्या बँकेतील जमा पैशावर हक्क नाही. जसे ऊसाची एफआरपी, विम्याचे किंवा पीएम किसान सन्मान निधीचे पैसे न सांगता वळते होतात किंवा ब्लॉक करतात, कारण 'सहकारी संस्था अधिनियम'.

२०) शेतकऱ्यांना आपल्या शेतात कुठले पीक घ्यायचे, कुठले तंत्रज्ञानाचे बियाणे (उदा. जी एम) वापरायचे ह्याचे स्वातंत्र्य नाही, कारण 'सीड ॲक्ट'.

२१) ग्रामीण पारंपरिक संस्कृतीचे जतन करण्याचे स्वातंत्र्य नव्हते. बारा वर्षे बैलगाडी शर्यत बंदी होती.

२२) घटने मध्ये सर्वांना समान संधी दिली आहे. पण शहरी–ग्रामीण विकासात तफावतीची दरी. आरोग्य, शिक्षण, रस्ते, पाणी, लाईट, रोजगार, पायाभुत सुविधा, कृषी प्रक्रिया उद्योग नगण्य गुंतवणूक.

प्रथम आम्हाला भारतीय संविधानाने बहाल केलेले स्वतंत्र भारताच्या नागरिकांचे सन्मानाने 'जगण्यासाठी' (Right to live with dignity), 'कायद्यापुढे समानता' (Equality before Law) आणि 'कायद्याच्या समान संरक्षणाची हमी' (Equal protection of Law) असे मूलभूत आधिकार प्रदान करून 'खरे' स्वातंत्र्य द्या.

आमच्या काही मागण्या

पुढील मागण्या मान्य झाल्या तरच शेतकऱ्यांच्या खऱ्या स्वातंत्र्याची पहाट उजाडेल

१) शेतकरी, महिला बचत गट, शेतकरी उत्पादक कंपनी ह्यांच्या आर्थिक खरेदी– विक्री वरील जीएसटी शून्य करा.

२) शेतकरी विरोधी कायद्यां पैकी काही कायदे रद्द करणे आवश्यक आहेत. तर व्यवहार्य दृष्ट्या विचार केल्यास, काही कायद्यांचे पुनरावलोकन करून त्यात सुधारणा करणे जरुरी आहे. त्याचा सर्वांगीण विचार करून कृती करण्यासाठी एक महाआयोगाची स्थापना करावी.

३) अन्न व कृषि प्रक्रियांच्या औद्योगिक क्रांतीसाठी पहिल्या टप्प्यामध्ये मोठ्या प्रमाणात गुंतवणूक, अंदाजे 5 लाख कोटी रु. ची, करण्याची आवश्यकता आहे. त्यामध्ये सरकारी (Public Sector), खाजगी, पीपीपी, थेट परदेशी गुंतवणुकीच्या माध्यमातून SEZ च्या धर्तीवर REZ- Rural Economic Zone ची निर्मिती करून गुंतवणुकदारांना आकर्षित करण्याची आवश्यकता आहे.

४) आधारभूत वर्ष 2004-05 धरून, महागाई निर्देशांक याप्रमाणे शेतमालाच्या किंमती ठरवा.

५) कृषि प्रक्रियेतील 'मूल्यवर्धन नफा वाटा' कच्चा माल पुरवणाऱ्या शेतकऱ्यांना द्या.

६) कृषी क्षेत्रातील इनोव्हेशन, रिसर्च, आधुनिक तंत्रज्ञान विकासाला प्रोत्साहन द्या.

(लेखक मेकॅनिकल इंजिनीयर असून शेतकरी आणि ग्रामीण विकासाचा एकच ध्यास असलेले, फोरमोफ इंटलेक्चुअल्सचे अध्यक्ष आहेत.)

deshmukhsk29@gmail.com

सामाजिक सद्भाव कार्यक्रम – कोंढवा

कोंढवा येथे साथी असलम इसाक बागवान यांनी स्वातंत्र्यदिनी कोंढव्यातील फेरिवाल्यांबरोबर एकात्मतेचा, सद्भावाचा संकल्प करुन स्वातंत्र्यदिन साजरा केला. तसेच कोंढवा येथीलच एम. आर. खान कॉलेज आणि राजीव गांधी इंग्लिश स्कूल येथेही विद्यार्थी, पालक व शिक्षकांसह एकात्मतेची शपथ घेतली.

श्रमिक जगत

असुरक्षित श्रमिकांना न्यायालयाकडून दिलासा

जगदीश खैरालिया

धोकादायक परिस्थितीत काम करणाऱ्या असुरक्षित श्रमिकांना न्याय मिळवून देण्यासाठी गुजरात उच्च न्यायालयाचा महत्वपूर्ण निर्णय.

बांधकाम, खाणकाम आणि इतर उद्योगांमध्ये काम करणाऱ्या लोकांना निर्माण होणाऱ्या धुळीचा धोका असतो. अर्थात कामामुळे आरोग्यास धोकादायक परिस्थिती निर्माण होते त्यास Occupational hazard म्हटलं जातं. खाणीतील खोदकाम करताना तेथील कर्मचाऱ्यांना तेथील धुळीच्या बारीक कणांमुळे सिलिकोसिस (Silicosis) हा 'सिलिका' म्हणजेच धुळीमुळे होणारा फुफ्फुसाचा गंभीर आजार होतो. सिलिका (Silica) ही एक नैसर्गिकरित्या आढळणारी गोष्ट आहे, जी खडक, वाळू आणि मातीमध्ये असते.

खाणीत काम करणाऱ्या कामगारांमध्ये महिला कर्मचारी ही मोठ्या प्रमाणात आढळतात. त्यामुळे गरोदर राहिलेल्या स्त्रियांच्या बाळाला देखील धोका होण्याची शक्यता नाकारता येत नाही.

गुजरात राज्यातील अहमदाबाद उच्च न्यायालयात पिपल्स ट्रेनिंग अँड रिसर्च सेंटर (PTRC)आणि इतर यांनी दाखल केलेल्या एका स्पेशल सिव्हिल एप्लिकेशन नंबर ४१३७/२०२४ या केसमध्ये कोर्टाने दिनांक १ ऑगस्ट २०२२५ रोजी जस्टिस सुनिता अग्रवाल आणि जस्टिस डी.एन. राय यांनी अतिशय महत्त्वाचा निकाल दिला आहे. या निकालानुसार गुजरात सरकारने सिलिकोसिस सारख्या व्यावसायिक आजाराने ग्रस्त असलेल्या असंघटित कामगारांसाठी ठोस धोरणे तयार करण्याचे आदेश उच्च न्यायालयाने दिले आहेत. जगदीश पटेल यांच्या PTRC संस्थेने या प्रकरणी याचिका दाखल केली होती, तर श्री आनंद याज्ञिक यांनी पीडितांचे न्यायालयात प्रतिनिधित्व केले. हा एक उल्लेखनीय निकाल आहे आणि इतर राज्यांतील धोकादायक व्यवसायांमध्ये काम करणाऱ्या असंघटित कामगारांसोबत काम करणाऱ्या कष्टकरी श्रमिकांना न्याय मिळवून देण्यासाठी श्रमिक संघटना, कामगार नेते आणि कार्यकर्त्यांसाठी तो खूप उपयुक्त ठरणार आहे.

कोर्टाने आदेश निर्गमित करतांना स्पष्ट नमूद केले आहे की, येथे याचिकाकर्ता क्रमांक 2 ते 20 (लाभार्थी) ज्यांचे वर्णन यापूर्वी नमूद केले आहे, त्यांच्या दाव्यांचा सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयानुसार, पुरेसे नुकसानभरपाई देण्यासाठी आणि ज्यांचे दावे वेळेअभावी (delay) नामंजूर करण्यात आले आहेत, त्यांचा नव्याने गुणवत्तेच्या आधारावर विचार केला जाईल. याचिकाकर्त्यांच्या (लाभार्थी) दाव्यांचा विचार करण्यासाठी, गुजरात राज्याचे मुख्य कामगार आयुक्त यांनी योग्य कार्यवाही करणे आवश्यक आहे. कोणत्याही परिस्थितीत, राष्ट्रीय मानवाधिकार आयोगाच्या अहवालास मान्यता देणाऱ्या सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशाचे काटेकोरपणे पालन करून एक नवीन ठराव जारी करून एक धोरण निश्चित केले जाईल, ज्यामध्ये प्रभावी तारीख देखील योग्यरित्या दर्शविली जाईल. देशाच्या सरकारने श्रमिकांना न्याय मिळवून देणारे ४४ कायद्यांपैकी २९ कायदे बाद करून चार लेबर कोड (श्रम संहिता) लागू करताना श्रमिकांच्या आरोग्याशी निगडित धोरणात अनेक बदल केले आहेत. राज्य कामगार विमा योजनेअंतर्गत आजारांची संख्या कमी करण्यात आली आहे.

असंघटित क्षेत्रातील मोलमजुरी करणारे कष्टकरी श्रमिकांना राज्य कामगार विमा योजनेअंतर्गत उपचार सुविधा लागू करण्याची गरज असताना श्रम संहितेत आजारांची संख्या कमी करणे हे हास्यास्पद आहे.

देशाची शासन यंत्रणा ही लोककल्याणकारी योजना राबविणारी असताना विविध असुरक्षित – असंघटित क्षेत्रातील श्रमिकांना किमान वेतन मिळण्यासाठी संघर्ष करावा लागतोय, केंद्र सरकारने २००८ साली सामाजिक सुरक्षा कायदा

अस्तित्वात आणला खरा पण सुमारे अठरा वर्षात त्याची अंमलबजावणी करणे सरकारला जमलं नाही! The prohibition of employment as Manual Scavengers and their Rehabilitation Act 2013 ची अंमलबजावणी करण्यात सरकार सपशेल अपयशी ठरले आहे. कायदा अस्तित्वात असताना सीवर डेथ प्रकरणी १९९३ पासूनचे मृतकांचे आश्रितांना नुकसान भरपाई आणि त्यांचे सामाजिक न्याय आधारित पुनर्वसन करणे बाबत सरकार कडून कोणतीही पावले उचलली गेली नाहीत.

देशाच्या अमृत काळात ही दरवर्षी शेकडो माणसं मलटाकीत 'नरक कुंडात' बुडून मृत्यूमुखी पडतात. राज्यकर्ते आणि प्रशासकीय अधिकारी यांची असंवेदनशीलता आजही कायम आहे.

कामगार कर्मचाऱ्यांचे किमान वेतन, वैद्यकीय उपचार सुविधा, भविष्य निर्वाह निधी योजनेचा लाभ उपलब्ध करून न देणाऱ्या मालक किंवा मूळ मालकाची तक्रार दाखल केल्यानंतर सदर प्रकरणी इन्स्पेक्शन करण्यासाठी आता शासनाची परवानगी संबंधित विभागाने घेणे बंधनकारक केल्यामुळे दोन दोन वर्षे इन्स्पेक्शन करण्यासाठी वाट पहावी लागते. त्यामुळे कामगारांना न्याय मिळण्यासाठी विलंब लागतो.

२०१४ साली सत्तांतर झाल्यावर राज्य कामगार विमा योजना, भविष्य निर्वाह निधी योजना आणि कामगार आयुक्त कार्यालय मार्फत श्रमिकांचे शोषण करणाऱ्या ठेकेदार आणि मूळ मालक विरोधात फौजदारी कारवाई करण्यासाठी प्रतिबंध हा मालक वर्गाला पाठीशी घालण्याचाच प्रकार सरकार करत आहे.

याचं मुख्य कारण म्हणजे देशातील शोषण आधारित विषमतावादी वर्ण व वर्ग व्यवस्था. साधन संपत्तीचे केंद्रीकरण आणि खाजगीकरण, कंत्राटीकरण यामुळे शासन, मालक वर्ग आणि कामगार – कष्टकरी, शेतकरी, कारागीर यांच्या मध्ये दलालांचा सुळसुळाट झाल्याने सर्व कायदे फाट्यावर मारले जातात. अशा वेळी फक्त न्यायालया कडूनच न्याय मिळण्याचा कायदेशीर मार्ग उपलब्ध आहे. अशा परिस्थितीत कोर्टाकडून न्याय मिळविणे आणि रस्त्यावरचा संघर्ष सुरू राखणे, हाच जनचळवळ जिवंत राखण्यासाठीचा पर्याय गरजेचे आहे.

shramikjk1959@gmail.com

(स्त्री मुक्ती परिषद: पान १९ वरुन)

घेतली आणि जातीवाचक व लैंगिक शिव्या दिल्या. बेकायदेशीरपणे त्यांना पोलीस ठाण्यात डांबून दिवसभर शारीरिक व मानसिक छळ केला. महाराष्ट्र स्त्री मुक्ती परिषदे तर्फे सर्व जिल्ह्यातून तयार झालेल्या नेटवर्कमधून पीडित मुलींना त्वरित न्याय देऊन संबंधित पोलिसांवर कायदेशीर कारवाई करावी अशी मागणी करणारे निवेदन जिल्हाधिकाऱ्यांना देण्यात आले. ११ ऑगस्ट रोजी मुंबई पत्रकार संघात पत्रकार परिषद घेऊन या घटनेचा तीव्र निषेध करण्यात आला. प्रश्न खूप आहेत पण आता संघटनेचे बळ मिळाल्याने उत्साह आणि आत्मविश्वास वाढत आहे. कल्पना जवळीकरांचे हे गीत आज ही शक्ती देत आहे.

"वस्ती वस्तीच्या बायाबायांमध्ये एकीची गरज हाय गं,
माणसावाणी जर जगायचं तर आज एकीची गरज हाय गं!"

streevadiparishad@msmporg.in

सामाजिक सद्भाव कार्यक्रम - शिरूर, मीरज, नंदुरबार, इचलकरंजी

शिरुर येथील एका नर्सिंग कॉलेजमध्ये साथी उषाताई वाखारे यांना ध्वजारोहण करण्याचा मान मिळाला. प्रमुख पाहुणे म्हणून तिथे उपस्थिती लावत सद्भावाचा संकल्प / शपथ ही घेतली.

मिरज येथील राष्ट्र सेवा दलाच्या वतीने स्वातंत्र्य दिनाच्या निमित्ताने आयोजित झेंडा वंदन कार्यक्रमात सद्भावाचा संकल्प / शपथ घेण्यात आली व शहरातून पाऊस सुरू असतांनाही ढोलताशांच्या गजरात प्रबोधन फेरी काढत सेवा दल सैनिकांनी राष्ट्रीय एकात्मतेचा संदेश दिला.

सफाळे परिसर बिगरशेती सहकारी पतसंस्था मर्यादित या सफाळे येथील पतपेढीतर्फे स्वातंत्र्य दिनाचा संदेश म्हणून संकल्प बोर्डावर लावण्यात आला होता.

नंदुरबार जिल्ह्यातील धडगाव तालुक्यातील थुवाणी गावातील नर्मदा जीवन शाळा येथे साजरा झालेल्या स्वातंत्र्य दिनाच्या कार्यक्रमात साथी चेतन सावळे यांनी विद्यार्थी व ग्रामस्थांना स्वातंत्र्य दिनाचा संकल्प दिला.

इचलकरंजी येथे संविधान परिवारच्या सहकार्याने सरस्वती हायस्कूल आणि मालती माने विद्यालय इचलकरंजी येथे हजारो मुलांचे उपस्थितीत जाहीरपणे स्वातंत्र्य दिन संकल्प म्हणण्यात आला. पर्यवेक्षक अरूण मोरे यांनी मुलांना हा संकल्प सांगितला. याचे संयोजन राज्य समन्वयक संजय रेंदाळकर यांनी केले.

गिरणी कामगारांच्या लढ्याची यशोगाथा

हेमंत गोसावी

मुंबई विकास नियमावली ५८ नुसार गिरणी कामगार व वारसांचे पुनर्वसन मुंबईतच मोफत घरे देऊन झाले पाहिजे याच मागणीवर सर्व नऊ संघटना एकत्रित येऊन २०११ साली भायखळा ते आझाद मैदान येथे महा शक्ती प्रदर्शन झाले. सरकार हादरून गेले. १९८२ च्या संपानंतरच्या सर्व गिरणी कामगार व वारसांना मुंबईमध्येच घरे मिळण्याचा हक्क प्राप्त झाला. २०१२ साली कामगारांच्या संघटनेत फूट पाडण्यास सूरूवात झाली. मुद्दा होता की मोफत की माफक व्यवहारिक विचार करुन लवकरात लवकर प्रश्न सोडवून घ्यायचा असेल तर सरकार बरोबर संगनमताने आपण कामगारांना न्याय मिळवून देऊ. ही विचार धारणा सरकार साठीच फायदेशीर असल्या मुळे शासन याच संघटनांना नेहमी चर्चेसाठी प्राधान्य देत असे. परिणाम किंमत मोजूनही पंधरा वर्षांत आजतागायत फक्त १३,००० घरे देऊन वेळोवेळी सरकारने कामगारांना खेळवत ठेवले. सर्व हक्काच्या जमिनी धनिकांच्या घशात घालण्याचे षडयंत्र सुरू ठेवले व आता मुंबईत गिरणी कामगारांच्या घरांसाठी जागाच नाही असाच कांगावा करून मुंबई बाहेरील घरे घ्या अन्यथा तुमच्या अर्जाचा विचार केला जाणार नाही... सक्तीने देऊन... गिरणी कामगारांना मुंबईतून हद्दपार करण्याचे धोरण पुढे आले.

सरकार बरोबर संगनमताने काम करणाऱ्या संघटनाना हाताशी घेऊन १५ मार्च २०२४ ला हुकुमशाही अध्यादेश काढून गिरणी कामगार व वारसांच्या पाठीत खंजीर खुपसण्याचे काम नवाकाळच्या माजी संपादक मा.जयश्रीताई खाडिलकर यांच्याबरोबर काम करणाऱ्या पिलावळींनी गिरणी कामगारांना वारसासह मुंबईतून हद्दपार करण्यासाठी सुपारीच घेतली.

पण... हरले ते गिरणी कामगार कसले ...

२०११ मध्ये गिरणी कामगारांच्या फक्त नऊच प्रमुख संघटना होत्या आणि २०२५ मध्ये अठरा संघटना निर्माण झाल्या याचे मुख्य कारण शासनाबरोबर हातमिळवणी करून भांडवल शाही धोरण ‘फूट पाडा आणि राज्य करा‘ ! हेच राक्षसी प्रवृत्तीनुसार काही मंडळीनी केले. याचा फायदा गिरणी मालक, शासकीय अधिकारी व आपल्यातून निर्माण झालेल्या काही दलाल मंडळींनी घेतला .

२०१२ ला मोफत की माफक या भूमिकेतून झालेली फूट या सर्व गोष्टीला कारणीभूत ठरली हे लढाऊ अनुभवी कामगारांच्या लक्षात आले. पुन्हा तत्व निष्ठेने काम करणाऱ्या संघटना पैकी सर्व श्रमिक संघटनेनेच २०११ पासून प्रमुख मागणी सोडली नाही.

मागणी होती, गिरणी कामगारांना उध्वस्त करून हजारो कोटींची संपत्ती कमावणाऱ्या गिरणी मालकांवर कर लावून गिरणी कामगारांच्या घराचा बांधकामाचा खर्च शासनाने वसूल करावा व संपूर्ण पुनर्वसन मुंबईतच मोफत घरे देऊन करावे. आजही ही मागणी कायम ठेवली आहे. हीच भूमिका योग्य असून सर्व संघटनांना एकत्रित आणण्यासाठी सर्व श्रमिक संघटनेनेच पुढाकार घेतला व सात संघटनेची ‘गिरणी कामगार एकजूट‘ तयार करून महामेळावे व निदर्शन आंदोलने यशस्वी केली. याला कामगारांचा प्रचंड प्रतिसाद मिळू लागला. त्यामुळेच सरकार हलचाली करू लागले.

क्रांती दिन ९ ऑगस्ट २०२४ रोजी सर्व श्रमिक संघटनांच्या पाठिंब्यासह भारतमाता लालबाग येथे धरणे उपोषण आंदोलन जाहीर केले; पण भोईवाडा पोलीसांकडून प्रचंड दबाव निर्माण केला गेला तरी सुध्दा हजारोंच्या संख्येत कामगार व वारस, सर्व लढाऊ संघटना, जेष्ठ समाजसेवक मा. मेधा पाटकर व सहकारी यांच्या विशेष भागीदारी मुळेच हे आंदोलन यशस्वी झाले.

पण... अपेक्षित हेतू साध्य न झाल्यामुळे लढाऊ कामगार व वारासांच्या मनात अस्वस्था होती. तीव्र आंदोलन व आमरण उपोषणाला पर्याय नाहीच असेच वाटत होते. अखेर

(पान २६ वर)

आघाडीवर

पुण्यात तरुणीवर झालेल्या पोलीस दडपशाही विरुद्ध आंदोलन

प्रतिनिधि

दिनांक ५ ऑगस्ट २०२५ रोजी पुण्यातील संविधानवादी, लोकशाहीवादी पक्ष-संघटनांची बैठक पार पडली. या बैठकीत एकमताने कोथरूड पुणे, पोलीस दडपशाही प्रकरणातील लढवय्या मुलींच्या अभिनंदनाचा आणि पोलिसांवर गुन्हा दाखल करण्याच्या मागणीचा पुढील ठराव मंजूर करण्यात आला.

"छत्रपती संभाजीनगर येथील एका विवाहित महिलेला, तिच्या सासरच्यांकडून होणाऱ्या त्रासाच्या पार्श्वभूमीवर, तिची जात, धर्म, ठिकाण यांचा कुठलाही मतलबी विचार न करता, माणुसकीच्या नात्याने तिला पुण्यातील कोथरूड परिसरात राहणाऱ्या तीन मुली तसेच सामाजिक कार्यकर्त्या यांनी आपल्या राहत्या घरात आसरा दिला. तिला सर्व प्रकारची मदत केली. हे प्रेम, सहकार्य आणि माणुसकीचे अत्यंत अभिनंदनीय असे उदाहरण आहे. सध्या आपल्या देशात आणि महाराष्ट्रात स्वार्थी सत्ताकारणासाठी जात, धर्म, वंश, प्रांत इ. मुद्द्यांवरून समाजात सतत द्वेष, हिंसा पेरली जात असतानाच्या काळात कोथरूड मधील या मुलींनी माणुसकी जिवंत असल्याचा जणू एक संदेशच आपल्या समाजाला दिला. मुलींच्या या कृतीबद्दल आम्ही सर्व संविधानवादी, लोकशाहीवादी , मानवतावादी पक्ष संघटना व पुणेकर नागरिक या तीनही मुलींचे मनापासून अभिनंदन करत आहोत. तसेच या संपूर्ण प्रकरणात त्या विवाहितेला व या तीनही मुलींना मदत करणाऱ्या, त्यांच्यासोबत ठामपणे उभ्या राहणाऱ्या सामाजिक कार्यकर्त्यांचे देखील अभिनंदन करत आहोत.

"मात्र संभाजीनगर येथील विवाहितेला मदत करणाऱ्या या मुलींचा पुण्यातील कोथरूड पोलीस स्टेशन मधील महिला व पुरुष पोलीस अधिकारी, पोलीस कर्मचारी यांनी चौकशीच्या नावाखाली छळ केला. त्यांचा स्त्री म्हणून लैंगिक अपमान होईल असे अपशब्द वापरून त्यांना मानसिक तसेच शारीरिक त्रास दिला. त्यांची जात काढत, त्यांना जातीवाचक अपशब्द वापरून अपमानास्पद वागणूक देत मारहाण केली. अशी तक्रार या मुलींनी पोलिसांविरोधात अर्जाद्वारे केलेली आहे. या मुद्द्याबाबत पोलिसांविरोधातील व अन्यायकारक व्यवस्थेच्या विरोधातील मुलींच्या या लढाईत आम्ही सर्व पक्ष-संघटना ठामपणे मुलींच्या बाजूने उभे आहोत. या मुली व त्यांना मदत करणाऱ्या सामाजिक कार्यकर्त्या यांच्या खांद्याला खांदा लावून पुण्यातील व महाराष्ट्रातील पोलिसी दमनशाहीच्या विरोधात, लढ्यात आम्ही सहभागी आहोत, असे देखील या ठरावाद्वारे आम्ही जाहीर करत आहोत''.

जात, धर्म, वंश, लिंग, प्रांत, इ. वर आधारित भेदभाव व द्वेषाच्या पलीकडे जात माणुसकीसाठी ठामपणे उभे राहण्याच्या भूमिकेतून, तसेच पोलिसांनी केलेल्या दडपशाहीच्या विरोधात पुणेकर नागरिकांचे आंदोलन करण्याचा निर्णय देखील आम्ही करत आहोत. या मुलींवर अत्याचार करणाऱ्या पोलिसांच्या विरोधात महिला अत्याचार प्रतिबंधक व जातीय अत्याचार प्रतिबंधक कायद्याखाली, गुन्हा दाखल करण्यात यावा या मागण्यांना घेऊन पुणेकर नागरिकांचे ७ ऑगस्ट २०२५ रोजी, जिल्हाधिकारी कार्यालयावर धरणे आंदोलन करण्याचा देखील निर्णय आम्ही करत आहोत. तेव्हा माणुसकीचा संदेश देणाऱ्या मुलींच्या बाजूने उभे राहण्याचा व पोलीस दडपशाहीच्या विरोधात लढा करण्याचा ठराव आम्ही करत असून यामध्ये सहभागी होण्याचे आवाहन सर्व न्यायप्रिय जनतेला आम्ही करत आहोत.

वंचित बहुजन आघाडी, मार्क्सवादी कम्युनिस्ट पक्ष, भारतीय कम्युनिस्ट पक्ष, काँग्रेस पक्ष, नव समाजवादी पर्याय,भारताचा क्रांतिकारी कामगार पक्ष, जातिअंत संघर्ष समिती, जनवादी महिला संघटना, स्टुडंट्स फेडरेशन ऑफ इंडिया, डेमॉक्रॅटिक युथ फेडरेशन ऑफ इंडिया, युवक क्रांती दल, राष्ट्र सेवा दल, महाराष्ट्र गांधी स्मारक निधी पुणे, भारतीय महिला फेडरेशन, स्त्री मुक्ती आंदोलन संपर्क समिती, महात्मा फुले समता प्रतिष्ठान, सत्यशोधक बहुजन आघाडी , ट्रायबल डॉक्टर फोरम, जवाब दो, मिळून साऱ्याजणी, स्त्री मुक्ती लीग, न्यू

स्टुडन्ट अँड युथ फेरडरेशन, पी. यु.सी.एल. , एन. ए. पी.एम. या पक्ष – संघटनानचे प्रतिनिधी या बैठकीला उपस्थित होते.

याच प्रमाणे इचलकरंजी येथील संविधान परिवार आणि परिवर्तनवादी संघटना यांच्यातर्फे, पुणे येथील तीन पीडित मुलींवर पोलिसांनी केलेले अत्याचार आणि जातीय शिवीगाळ याबद्दल सबंधित पोलिस अधिकारी आणि कर्मचाऱ्यांवर अनुसूचित जाती जमाती अत्याचार प्रतिबंध कायदा १९८९ अंतर्गत गुन्हा दाखल करावा यासाठी इचलकरंजी प्रांताधिकाऱ्यांना निवेदन देण्यात आले.

(श्रमिक जगत: पान २४ वरुन)

२२ ऑगस्ट २०२४ रोजी सात दिवस धरणे आंदोलन व त्यानंतर आमरण उपोषणास सुरूवात केली तरी सुध्दा सरकारने जाहीर दखल घेतली नाही. पण विरोधी पक्ष म्हणून मा. शिवसेनाप्रमुख उद्धव बाळासाहेब ठाकरे गटाचे प्रमुख नेते मा.अरविंद सावंत, मा.अनिल परब व मा. सचिनभाऊ आहीर यांनी पुढाकार घेऊन आंदोलनाचा सन्मान करून आम्ही विरोधीपक्ष गिरणी कामगारांच्या न्यायासाठी रस्त्यावर उतरू व मुंबईतच गिरणी कामगार व वारसांचे पुनर्वसन झालेच पाहिजे या साठी १५ मार्च चा जी–आर सरकारला मागे घेण्यास भाग पाडू असे अश्वासन मा. सचिनभाऊ आहीर यांनी दिले. आत्ता तुम्ही चौदा दिवसाचे अन्नत्याग आंदोलन स्थगित करावे, या त्यांच्या विनंतीला मान देऊन आंदोलन स्थगित करण्यात आले.

आंदोलनाचे पडसाद सत्तारूढ असलेल्या पक्षावर पडले होतेच. याच्या परिणामे गिरणी कामगारांना निवडणूक पूर्वी कहीतरी द्यावेच लागेल तरच विधानसभेच्या निवडणुकीत मतदान होईल. हेच डोळ्यासमोर ठेवून पंधराशे कोटी रू. गिरणी कामगाराच्या घरांसाठी अनुदान फंड मंजूर केला गेला.

१५ र्च २०२४ नुसार एजंट संघटनाना हाताशी घेऊन पात्र गिरणी कामगार व वारसांचा मुंबईतील हक्क काढून घेण्यासाठी सात ते आठ लाखांची घरे पंधरा लाखात केली व आम्ही साडेपाच लाख रू सरकार अनुदान देणार मग साडेनऊ लाखात शेलू–वांगणीची घरे घ्यावीत. वर, ही घरे नाकारलीत तर अर्जच रद्द केला केला जाईल ही सक्ती करण्यात आली..

मुंबईतील अस्तित्वा साठी संघर्ष करणाऱ्या सर्व संघटनाना ही हुकूम शाही अजिबातच पसंत पडणारी नव्हतीच. याला तीव्र विरोध करण्यासाठी सर्व मतभेद बाजूला ठेऊन गिरणी कामगार एकजूटच्या सात संघटना बरोबर राष्ट्रीय मिल मजदूर संघ व इतर मिळवून चौदा संघटना

मुंबईतच गिरणी कामगारांचे पुनर्वसन झालेच पाहिजे व १५ मार्चचा जी–आर रद्द झाला पाहिजे या प्रमुख मागणीवर विरोधी पक्षाने ठाम भूमिका घ्यावी, या साठी मा. आमदार सचिनभाऊ यांना 'गिरणी कामगार संयुक्त लढा समिती' चे प्रमुख नेतृत्व पद देण्यात आले.

९ जुलै २०२५ रोजी चौदा संघटनांचा महामोर्चा विधानभवनावर धडकला. लाखो गिरणी कामगारांनी एकजूट करून सरकारला पुन्हा हादरवून सोडले. सर्व विरोधी पक्ष व्यासपीठावर येऊन त्यांनी गिरणी कामगारांच्या मागणीला जाहीर पाठींबा दिला. परिणामी १० जुलै २०२५ रोजी गृहनिर्माण मंत्री मा. एकनाथ शिंदेसाहेब यांनी सर्व संघटने बरोबर मिटिंग घेऊन जाहीर केले आहे की गिरणी कामगार व वारसासह मुंबईतच पुनर्वसन केले जाईल आणि १५ मार्चच्या जी–आर मधील १७ नंबर जाचक अट काढून टाकण्यात येईल. या भूमिकेचे सर्व स्तरातून स्वागत करण्यात आले.

हे गिरणी कामगार एकजूटी मुळेच शक्य झाले. ही एकजूट कायम ठेवून संपूर्ण पुनर्वसन मुंबईतच करण्याबाबत पाठपुरावा करावाच लागेल. मुंबईतील गिरणी कामगारांच्या अस्तित्वाचा संघर्ष भावी पिढीसाठी सामाजिक व आर्थिक सुध्दा महत्वपूर्ण असेल हा विश्वास आहे.

(लेखक हेमन् धागा जनकल्याण फाऊडेंशनचे संचालक असून गिरणी कामगारांच्या लढ्यात सक्रीय आहेत.)

९८३३४३९२४२

सामाजिक सद्भाव कार्यक्रम – हडपसर

हडपसर येथे विठ्ठलराव शिवरकर माध्यमिक आणि उच्च माध्यमिक विद्यालय, वानवडी, हडपसर येथे माजी राज्यमंत्री मा बाळासाहेब शिवरकर आणि विद्यार्थ्यांच्या उपस्थितीत भरगच्च सांस्कृतिक कार्यक्रमात शेवटी सामाजिक सद्भावना संकल्प घेण्यात आला.

आघाडीवर

'बिनापुनर्वसन बुडणाऱ्यांनी' पुन्हा करावा का जलसत्याग्रह?

नर्मद बचाओ आंदोलन

नर्मदा खोऱ्यातील सरदार सरोवर धरणाचा जलस्तर वेगाने वाढत असून, सध्या तो १२८ मीटर वर पोहोचला आहे. इंदिरा सागर आणि ओंकारेश्वर धरणांमधील १८ व ९ दरवाजे उघडल्याने, आणि सरदार सरोवर जलग्रहण क्षेत्रातील पावसामुळे, नर्मदेत पाण्याचा प्रवाह प्रचंड वाढला आहे. या वरून येणाऱ्या पाण्याचा वेगाने निचरा करण्यासाठी सरदार सरोवरचे दरवाजे पुरेश्या प्रमाणात उघडे ठेवणे गरजेचे आहे.

नर्मदा खोऱ्यात बर्गीपासून सरदार सरोवरपर्यंत नर्मदा आणि तिच्या उपनद्या यांवर बांधले गेलेले १० धरणे आणि त्यातून सोडण्यात येणाऱ्या पाण्याचा सर्वाधिक परिणाम सरदार सरोवरच्या काठावर वसलेल्या गावांतील घरांवर व शेतीवर होतो. २०२३ मधील प्रलयंकारी डुबीत प्रभावित झालेल्या १०,००० हून अधिक कुटुंबांचे पुनर्वसन अद्याप पूर्ण झालेले नाही. काहींना केवळ तात्पुरती मदत मिळाली आहे, आणि शेकडो कुटुंबे त्यालाही मुकले आहेत – उदा., कटनेरा, उरदना आणि धरमपुरी येथील.

ज्यांची घरे व दुकाने शासनाने संपादित केली आहेत, अशा कुटुंबांना पुन्हा डुबीत ढकलणे हे नर्मदा ट्रिब्युनलचा निर्णय – जो कायद्याचा दर्जा असलेला आहे – त्याचे, पुनर्वसन धोरणाचे आणि सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशांचे उल्लंघन आहे.

आजतागायत, मध्यप्रदेश शासन आणि केंद्रीय जल आयोग यांनी १९८४ मध्ये निश्चित करण्यात आलेले आणि २०२३ मध्ये योग्य ठरलेले बॅकवॉटर स्तर मान्य करताना, २००८ मध्ये केलेल्या अवैज्ञानिक आणि बेकायदेशीर पुनरीक्षणाला रद्द केलेले नाही. त्या चुकीच्या पुनरीक्षणाच्या आधारे 'डुबीतून बाहेर' घोषित केलेल्या १५,९४६ कुटुंबांपैकी बहुतेक पुन्हा डुबीत सापडले आहेत, आणि त्यांना आता शिल्लक असलेल्या पुनर्वसनाच्या लाभांची गरज आहे.

आजही पुनर्वसन प्रक्रियेत, यादी तयार करताना झालेल्या अनियमितता आणि भ्रष्टाचारामुळे अनेक गरीब, श्रमिक, दलित, आदिवासी, शेतकरी–मजूर वंचित राहिले आहेत. अनेक कुटुंबे टिनशेडमध्ये किंवा सरकारी इमारतींमध्ये राहायला मजबूर आहेत, तर काहींना डुबीत गेलेल्या घरांमध्येच राहावे लागते आहे. जे पूर्वी घरमालक होते, ते आज किरायेदार झालेत – हा सारा अत्यंत अन्यायकारक आणि अमानुष प्रकार आहे.

याच पार्श्वभूमीवर, आज इंदिरा सागर आणि ओंकारेश्वर धरणातून सोडण्यात आलेला जलप्रवाह सुद्धा केंद्रीय जल आयोगाच्या २०१८ च्या नियमावलीचे उल्लंघन करत आहे. ३१ जुलैपर्यंत ५०% जलाशय रिकामे ठेवण्याचा नियम असतानाही, इंदिरा सागरात ७७%, बर्गीत ७८%, आणि तवामध्ये ८०% जलाशय आधीच भरले गेले – हे सर्व पाण्याचा नियोजनशून्य निचरा न केल्यामुळे घडले आहे. त्यामुळे आता मोठा जलप्रवाह सरदार सरोवरमध्ये पोहोचतो आहे.

जर सरदार सरोवरचे दरवाजे योग्य प्रमाणात खुले ठेवून पाण्याचा निचरा केला नाही, तर बडवानी, धार, खरगोन जिल्ह्यांतील गावं आणि धरमपुरी, महेश्वर नगर पुन्हा डुबीत सापडतील. एकाचवेळी जर मोठ्या प्रमाणात जलनिकास झाला, तर २०२३ प्रमाणेच, गुजरातमधील भरुच, अंकलेश्वर यांसारख्या शहरांतील घरे–दुकाने, भरुच, नर्मदा, बडोदा जिल्ह्यांतील नदीकाठची शेती, मंदिरे, मच्छीमारांची जाळी – नावा या सर्वांचा नाश होईल.

केंद्रीय जल आयोगाच्या नियमानुसार, ३१ ऑगस्टपर्यंत फक्त ७७% भराव ठेवावा आणि १५ सप्टेंबरपर्यंत कोणताही जलाशय पूर्ण क्षमतेने भरू नये. पण हवामान बदल आणि एका नदीखोऱ्यात इतक्या मोठ्या प्रमाणावर अनेक धरणे असल्यामुळे, सप्टेंबर अखेरपर्यंतही जलाशये पूर्णपणे न भरू देणे गरजेचे आहे.

ही संपूर्ण जबाबदारी कायद्याने नर्मदा नियंत्रण

(पान ३१ वर)

आघाडीवर

मंदिरातील मूर्तीचे तोंड फिरल्याची अफवा पसरवणाऱ्यांवर गुन्हा दाखल करा

अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती

सांगली जिल्ह्यातील मिरज तालुक्यातील वड्डी या गावातील मरगूबाई मंदिरातील देवीच्या मूर्तीचे तोंड पूर्वेकडून ईशान्येकडे आपोआप फिरल्याचा चमत्कार झाला आहे अशा स्वरूपाच्या बातम्या कालपासून सोशल मीडियामध्ये येत आहेत. अफवा पसरवणाऱ्यावर जादूटोणाविरोधी कायद्याअंतर्गत गुन्हा नोंद करा, अशी अंनिसची मागणी आहे. महाराष्ट्रात 2013 साली जादूटोणाविरोधी कायदा अंमलात आला आहे. या कायद्याच्या अनुसूची दोन १(ख) नुसार 'कोणत्याही चमत्काराचा दावा करणे आणि त्या चमत्काराचा प्रचार प्रसार करून फसवणूक करणे, ठकवणे हा दखलपात्र गुन्हा आहे.

वड्डी गाव मिरज ग्रामीण पोलीस स्टेशनच्या अंतर्गत येते. प्रत्येक पोलीस स्टेशनमध्ये 'अंधश्रद्धा निर्मूलन कक्ष' स्थापन करण्याचे आदेश मा.पोलीस महासंचालकांनी दिले आहेत. प्रत्येक पोलीस स्टेशनचे फौजदार हे जादूटोणाविरोधी कायद्याचे दक्षता अधिकारी आहेत. आपल्या कार्यक्षेत्रात घडणाऱ्या अंधश्रद्धांच्या बद्दल त्यांनी प्रतिबंध करणे आवश्यक आहे, तेव्हा सांगली पोलीस दलाला महाराष्ट्र अंधश्रद्धा निर्मूलन समितीच्या वतीने विनंती आहे की, असा चमत्कार जर मंदिरात घडल्याचा दावा मंदिर प्रशासन, पुजारी करत असतील तर त्यांच्यावर जादूटोणाविरोधी कायदे अंतर्गत त्वरित गुन्हा दाखल करावा.

खरे तर 'कोणत्याही वस्तूला बल लावल्याशिवाय त्या वस्तूची दिशा बदलत नाही' हा एक साधा विज्ञानाचा नियम शाळेत शिकवला जातो. विज्ञानाच्या नियमाविरुद्ध घडलेल्या घटनेला चमत्कार म्हणतात. पण हे सध्याच्या विज्ञान युगात अशक्य आहे. चमत्कार हे हात चलाखी करून किंवा विज्ञानाचे नियम गुपचूप वापरून केले जातात.'चमत्कारा शिवाय नमस्कार नाही' अशी समाजरीत असल्याने मंदिराचे महात्म वाढवण्यासाठी अशा चमत्कारांचा आसरा घेतला जातो. असे चमत्कार जगात घडत नाहीत. प्रत्येक चमत्कारामागे काहीतरी कारण असते आणि ते कारण मानवी बुद्धीला समजू शकते.

आपल्या वारकरी संतांनी चमत्कारांना नाकारले आहे.

चमत्काराच्या भरी भरोनी।
झाली अनेकांची धुळधानी।।
संत चमत्कार यापुढे।
कोणी नका वर्णू सज्जना हो ।।

- संत तुकडोजी महाराज

आजही गावोगावी कुणी तरी दैवी अवतार असल्याचे सांगून चमत्कार केल्याचे वा घडल्याची अफवा पसरते. त्यावेळी लोकांचा मेंदू ठिकाणावर आणण्यासाठी संत तुकडोजी महाराजांची ही रचना खूपच उपयोगी येते. चमत्काराच्या नादी लागून अनेकांचे नुकसान झाले. त्यामुळे समाजातील सज्जन लोकांनी, संत चमत्कार करतात, असे अजिबात कुणाला सांगू नये आणि त्या चमत्काराच्या नादीही कुणी लागू नये, असा इशारा तुकडोजी महाराज देतात.

वास्तविक संत नव्हे जादुगार।
करावया चमत्कार।
हा तों चालत आहे व्यवहार।
पोटभऱ्यांचा ?

- संत तुकाराम महाराज

चमत्काराची अफवा पसरवणे हा पोटभऱ्यांचा धंदा आहे असे संत तुकाराम महाराज आपले अभंगातून ठणकावतात.

जनतेने वारकरी संतांचे हे पुरोगामी विचार आत्मसात करून अशा चमत्कारांच्या भाकडकथांपासून दूर राहावे, असे आवाहन महाराष्ट्र अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती शाखा सांगलीचे कार्यकर्ते राहुल थोरात, डॉ. संजय निटवे, आशा धनाले, त्रिशला शहा, डॉ.सविता अक्कोळे यांनी केले आहे.

सामाजिक सद्भाव कार्यक्रम – उस्मानाबाद

उस्मानाबाद येथे लोकप्रतिष्ठान कार्यालयात झेंडावंदन झाल्यावर साथी सुरेखाताई जगदाळे यांनी उपस्थितांना संकल्प दिला.

आघाडीवर

देशभरातील महिंद्रा ऑटोमोटिव्हच्या आउटलेट्स वर निषेध निदर्शने

पॅलेस्टिनी जनतेचे भारतीय समर्थक

पॅलेस्टिनी लोकांच्या नरसंहारात सहभागी असल्याचा आरोप.
शांततापूर्ण आंदोलकांना दिल्ली पोलिसांनी घेतले ताब्यात

पॅलेस्टाईन सोबत एकजूटता दर्शवत देशाच्या विविध भागांमध्ये महिंद्राच्या आउटलेट बाहेर निषेध निदर्शनात नागरिकांनी भाग घेतला. इंडियन पीपल इन सॉलिडॅरिटी विथ पॅलेस्टाईन (IPSP)च्या बॅनरखाली 27 जुलै 2025 रोजी ही निषेध निदर्शने आयोजित करण्यात आली होती. IPSP हे विविध जन संघटनांच्या सहकार्याने देशव्यापी बहिष्कार, विनिवेश, मंजूरी (BDS) मोहिमेचे आयोजन करत आहे. या निदर्शनांचा उद्देश महिंद्राचे झिओनिस्ट इस्रायलशी असलेले संबंध उघड करणे आणि पॅलेस्टिनी लोकांविरुद्ध छेडलेल्या नरसंहाराविरुद्ध नाटक, पथनाट्य आणि दृश्यकलांसारख्या सर्जनशील माध्यमांद्वारे व्यक्त होणे हा होता.

या नरसंहारात महिंद्राचा सहभाग बहुआयामी आहे. 2018 मध्ये मुंबईत बेंजामिन नेतान्याहू यांना भेटणाया मोठ्या भांडवलदारांच्या शिष्टमंडळात महिंद्रा समूहाचे अध्यक्ष आनंद महिंद्रा सामील झाले होते. आणि इस्रायलच्या अर्थव्यवस्थेशी दृढ संबंध वाढवण्यास सहमती दर्शवली. या आधीच जून 2017 मध्ये, महिंद्रा एरोस्ट्रक्चर्सने इस्रायलच्या सर्वात मोठ्या शस्त्रास्त्र उत्पादकांपैकी एक असलेल्या एल्बिट सिस्टम्सची उपकंपनी असलेल्या सायक्लोन या कंपनीसोबत एअरोस्ट्रक्चर पार्ट्स आणि असेंब्लीचे सह–उत्पादन सुरू केले. महिंद्राचे इस्त्रायली टेक कंपन्या आणि इस्रायलच्या एरोनॉटिक्स लिमिटेडशी UAVs ड्रोन्स तयार करण्यासाठी सहसंबंध आहेत. गाझावरील सर्वाधिक नृसंश नरसंहाराच्या 11 महिन्यांनंतरही, महिंद्राने पुढे जाऊन ऑगस्ट 2024 मध्ये Sentrycs Ltd. सोबत करार केला. अशा आर्थिक आणि राजनैतिक पाठिंब्यामुळे इस्रायलचे वसाहतवादी स्वरूप आणि पॅलेस्टिनी लोकांविरुद्धचे त्यांचे क्रौर्य normalize होण्यास मदत होईल. महिंद्राला याबद्दल जबाबदार धरले पाहिजे आणि त्याच्या सहभागाबद्दल बहिष्कार टाकला पाहिजे.

इस्रायलने गेल्या दोन वर्षांत 60,000 हून अधिक लोकांची हत्या केली आहे, त्यापैकी बहुसंख्य महिला आणि मुले आहेत. सुमारे 4 लाख लोक बेपत्ता आहेत आणि बरेच जण जखमी झाले आहेत. इस्रायलने गाझाची संपूर्ण नाकेबंदी केली आहे, अन्नासारख्या मूलभूत गरजाही आत येण्यापासून रोखल्या आहेत. संपूर्ण पॅलेस्टिनी लोकसंख्येविरुद्ध उपासमार हे शस्त्र म्हणून वापरले जात आहे. मुलांसह लोक उपासमारीने मरत असल्याच्या बातम्या येतच आहेत. क्रुर इस्रायली सैन्याने मर्यादित मदत स्थळांवर अन्न आणि पुरवठ्याची वाट पाहणाऱ्या 1000 हून अधिक पॅलेस्टिनींची हत्या केली आहे. नाकेबंदी तातडीने उठवली नाही तर आणखी हजारो लोक उपासमारीने मरतील.

निदर्शने करत असताना कार्यकर्त्यांनी जनतेला महिंद्रावर बहिष्कार टाकून बहिष्कार मोहिमेत सक्रिय सहभागी होण्याचे आवाहन केले. लोकांनी सकारात्मक प्रतिसाद दिला, पत्रके घेतली आणि संवादात सहभागी झाले. दिल्लीतील दर्यागंज येथील महिंद्राच्या आऊटलेटबाहेर शांततेने निदर्शने करत असताना फॅसिस्ट गुंडांच्या आणि महिंद्र व्यवस्थापनाच्या निर्देशानुसार दिल्ली पोलिसांनी पॅलेस्टाईन आणि BDS इंडिया चळवळीतील भारतीय लोकांच्या महिला आंदोलकांचा पाठलाग केला. दिल्ली पोलिसांनी बेकायदेशीरपणे कार्यकर्त्यांना आणि आंदोलकांना दिल्ली गेट मेट्रो स्टेशनवरून ताब्यात घेतले व त्यांना DCP, दर्यागंज येथे नेले. दिल्ली पोलिसांनी महिंद्रा व्यवस्थापन आणि संघी गुंडांकडून लेखी तक्रार स्वीकारली आणि कार्यकर्त्यांना त्यांची ओळख उघड करण्यास भाग पाडले.

भारताने पॅलेस्टाईनच्या स्वयंनिर्णयाच्या अधिकाराला अधिकृतपणे मान्यता दिली आहे. नरसंहारासाठी निधी देणाऱ्या कंपन्यांवर शांततापूर्ण बहिष्कार घालण्यापासून रोखणारा कोणताही आंतरराष्ट्रीय कायदा नाही. या पार्श्वभूमीवर दिल्ली पोलिसांनी दाखवून दिले आहे की फॅसिस्ट जमावाच्या मागणीनुसार, ते कोणत्याही अधिकृत भूमिकेच्या विरोधात जाऊन शांततापूर्ण आंदोलकांना ताब्यात घेण्यास तयार आहेत. इंडियन पीपल इन सॉलिडॅरिटी विथ पॅलेस्टाईन (IPSP), भ्रातृ संघटनांसह पॅलेस्टाईनच्या मुक्तीपर्यंत अशी निदर्शने आणि तळागाळातील मोहिमा सुरू ठेवण्यासाठी कटिबद्ध आहे.

अनुवाद: सिरत सातपुते
siratsatpute@gmail.com

चर्चा

वंचितांच्या वतीने मुख्यमंत्र्यांना भावनिक आवाहन

गणपत भिसे

महाराष्ट्र विधीमंडळाच्या आजपासून सुरू झालेल्या पावसाळी अधिवेशनात सहभागी झालेले विधानसभा सदस्य/ विधान परिषद सदस्य आपापल्या भागातील आपल्या लोकांच्या हितावर रान उठवतील, सरकारला अडचणीत आणून न्याय मिळवून घेतील. आमच्या वंचिताचे अरूण्यऋदन तिथपर्यंत पोहोचवायला आमचं कुणी देखील नाही. असले तरी ते तुमचेच असल्यामुळे तुमच्या विरोधात तोंड उघडून तोंड बडवून घेण्याचा मूर्खपणा ते कशाला करतील! आमच्या त्या बिचाऱ्या आश्रित आमदारांकडून आम्ही अधिकची अपेक्षा तरी कशी काय ठेवू शकतो. जी काही आशा, आकांक्षा, अपेक्षा आहे ती आपणांकडूनच असल्यामुळे हा सामाजिक पत्र प्रपंच करत आहोत.

अनुसूचित जातीमध्ये असमतोल निर्माण झाला आहे. आरक्षण असतांना संधी मिळत नाही. इतकी जिवघेणी स्पर्धा आहे. दुबळ्यांना आधार म्हणून आरक्षण आहे, आरक्षण धोरणामागील सामाजिक न्यायाची परिकल्पना अशीच आहे. मांग व तत्सम खऱ्या वंचित जातींना न्याय मिळवून देण्यासाठी 2024 साली झालेल्या विधानसभेच्या निवडणूकपूर्व काळात 15 ऑक्टोबर 2024 रोजी आपल्या सरकारनं अनुसूचित जाती आरक्षण वर्गीकरण प्रारूप आराखडा ठरविण्यासाठी न्यायमूर्ती अनंत मनोहर बदर यांच्या अध्यक्षतेखाली एक सदस्यीय अभ्यास समिती नेमली. कार्यकाळातील तीन महिन्यात समितीने काम केले नाही म्हणून कदाचित आपण त्यांचा कार्यकाळ वाढवून दिला असावा. वाढलेल्या कार्यकाळात देखील हे काम पूर्णत्वास जाईल की नाही याची खात्री वाटत नाही कारण समिती नेमल्याच्या आठव्याच दिवशी सदस्य सचिव इंदिरा अस्वार समितीतून निघून गेल्या, इतकं त्यांना दबावाखाली घेतलं. ज्या खात्याशी संबंधित हा विषय येतो त्या खात्यावर असलेले मंत्री आणि सचिव हे वर्गीकरण विरोधी आहेत. अशा वेळी या सदंर्भात पाठपुरावा करायचा तर कुणी? आणि कसा? तसं पाहिलं तर या विषयाचा पाठपुरावा करण्याची जबाबदारी आमच्या जातीचे असणारे आ. सुनील कांबळे, आ. जितेश अंतापूरकर, आ. अमित गोरखे यांची आहे. यापैकी आ. सुनील कांबळे आणि आ. जितेश अंतापूरकर आपले मतदार संघ सोडून बाहेर पडत नाहीत आणि कशात ढवळाढवळ देखील करत नाहीत. राहिला प्रश्न आ. अमित गोरखे यांचा तर तुमचे आ. गोरखे महाराष्ट्रभर फिरून मांगाच्या चळवळीला बळ देण्याऐवजी मांगाच्या चळवळी मोडीत काढण्यासाठी जंगजंग पछाडत आहेत. आमच्या चळवळी मोडीत काढण्याची सुपारी घेतली आहे की काय? अशी शंका येवू लागली आहे. आमदार गोरखे महाशय त्या - त्या भागातील कार्यकर्त्यांना बळ देण्याऐवजी स्वत:च कलेक्टर तहसिलदारांना फोन करून बोलू लागल्यामुळे, भेटी देवू लागल्यामुळे त्या - त्या भागातील सामाजिक संघटना आणि नेते हतबल आहेत. नुकताच झालेला मातंग समाजाचा 'जन आक्रोश महामोर्चा' देखील आ. अमित गोरखे यांनी लाखों रूपये खर्चून गर्दी जमा केली आणि हायजॅक केला, "12 तारखेला मुख्यमंत्री यांच्यासोबत मीच समाजाची बैठक लावली, अशी बैठक समाजासोबत कधीच लागली नव्हती" असा दिंडोरा ते गावभर पिटत आहेत; असे कुणी काय करावं हा ज्याचा त्याचा प्रश्न आहे.

आमचं इतकंच म्हणणं आहे, आपण आपले चेलेचपाटे जरूर सांभाळावेत, त्यांना काय संधी द्यायची आहे ती जरूर द्यावी कारण आपणास देखील एक पक्ष सांभाळायचा आहे याची आम्हाला जाणीव आहे. परंतु मातंग व तत्सम जातीच्या चळवळीला अवकळा येईल अशी कृती करू नये, प्रश्नांकडे दुर्लक्ष होणार नाही याची काळजी घ्यावी. आपण आम्हाला आर्टी दिली, न्यायमूर्ती बदर समिती दिली, तदवतच आरक्षण वर्गीकरण करून अधिकचा वाटा वंचित जातीला मिळवून द्यावा, वंचित समाज आपले ऋण तहहयात विसरणार नाही. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांनी आम्हाला आरक्षण मिळवून दिलं तर मा. देवेंद्र फडणवीसांनी आम्हाला आमचा वाटा मिळवून दिला असा इतिहास बनून जाईल. पंतप्रधान नरेंद्र मोदी हे स्वत: वर्गीकरणाच्या बाजूनं आहेत. सर्वोच्च न्यायालय वर्गीकरणाच्या बाजूनं आहे, म्हणूनच 1 ऑगस्ट 2024 रोजीचा सर्वोच्च न्यायालयाचा निकाल वंचिताच्या बाजूनं लागला आहे, असं असतांना वर्गीकरण विषयावर महाराष्ट्राचे सरकार मात्र अजूनही सुरपाटया का खेळत आहे? आपण तातडीने न्यायमूर्ती बदर समिताचा अहवाल घ्यावा आणि त्यावर निर्णय घ्यावा. निर्णय घेत असतांना 2011 ची जनगणना ग्राहय धरू नये तर preferential

Treatment आधारे वर्गीकरण करून अधिकचा टक्का मिळवून द्यावा असा आग्रह आहे. अन्यथा 12 जून 2025 रोजी आपल्या उपस्थितीत मंत्रालयात झालेल्या बैठकीतील निर्णयानुसार 2011 ची जनगणना आधारभूत माणून वर्गीकरण आले तर आमच्यावर मोठा अन्याय होईल. जर का आपण लोकसंख्येच्या निकषात अडकून वंचितांना अपेक्षित टक्का मिळवून देऊ शकलो नाही तर त्यात आपला तर पराभव आहेच परंतु सर्वोच्च न्यायालयाच्या न्यायमूर्ती महोदयांनी प्रभावशाली जातीचा रोष ओढवून घेत वर्गीकरणाच्या निर्णयाला क्रिमिलेअरची अट घातली. संघर्षाचा देखील तो पराभव मानला जाईल. सत्ता आज आहे, कदाचित उद्याही असेल परंतु न्यायाचा निर्णय झाला नाही तर कित्येक पिढ्या अंधारात ढकलल्या जातील याचे शल्य कित्येक पिढ्यांच्या मनात असेल. आपण किती काळ सत्तेत होतात यापेक्षा निर्णय काय घेतले यावर समाजाची बांधणी आणि जडणघडत ठरणार आहे. उच्चवर्णीय प्रभावशाली जातीचा विरोध पत्करून शरद पवारांनी मुख्यमंत्री पदावर असतांना मराठवाडा विद्यापीठाचे नामांतर केले, सत्तेची पर्वा केली नाही.

इथं तर आपणास सत्तेवर येण्याची अधिक संधी असताना आपण धाडस दाखवण्यास विलंब करताहात. अनुसूचित जाती आरक्षण वर्गीकरण करण्याची आपल्या हायकमांडची इच्छा असतांना इतका संयम बाळगावा म्हणजे आमच्या कित्येक युवकांना आयुष्यातून उठविण्याचा राजकीय खेळ तर खेळत नाहीत ना अशी शंका येत आहे. महाराष्ट्रात जर येणाऱ्या काळात मोठमोठ्या मेगा भरती झाल्या आणि त्यानंतर जर का वर्गीकरण झाले तर वंचितामधील लाखो युवकाना संधीला मुकावे लागेल. त्यांचे जीवन आपण त्यानंतर उभे करू शकणार नाहीत. एखाद्या राजसत्तेला सामाजिक, राजकीय, सांस्कृतिक वीण अधिक घट्ट करण्याची इतकी सुलभ व्यवस्था फार क्वचित राज्यकर्त्यांच्या नशिबी असते. त्यातल्या त्यात वर मोदी शहा असतांना आणि सर्वोच्च न्यायालय अनुकूल असतांना... देवाभाऊ आपण भूमिका का घेत नाहीत?

(लेखक आरक्षण चळवळीतील कार्यकर्ता आहेत.)

samajiknyay@gmail.com

(आघाडीवर: पान २७ वरुन)

प्राधिकरणावर (NCA) सोपवलेली आहे. या प्राधिकरणाच्या कार्यकारी अभियंत्यांच्या अध्यक्षतेखाली जलाशय नियमन समितीच्या (Reservoir Regulation Committee) बैठकांचे आयोजन होत राहते. बरेच पूर नियंत्रण केंद्रही अस्तित्वात आहेत, पण तरीही कोणतीही पूर्वसूचना न देता, २०१३, २०२० आणि २०२३ मध्ये अनेक कुटुंबांना नुकसान सहन करावे लागले.

२०२४ मध्ये, आमच्या धरणे, उपोषण व जलसत्याग्रहादरम्यान दिले गेलेले आश्वासन पूर्णत: पाळले गेले नाही. पूर्वी डुबीत गेलेल्या पर्वतीय आणि निमाड पट्ट्यातील कुटुंबांना, पुनर्वसनांतर्गत भूखंड, घर बांधण्यासाठी रू. ५.८० लाख व ५ एकर शेतीसाठी रू. ६० लाख अनुदान अद्याप दिले गेलेले नाही. यादी बनवताना चुकीची पात्रता ठरवली गेल्याने दलाल व भ्रष्ट यंत्रणेमुळे गरीब आणि मागास वर्ग वंचित राहिला. केवट, कुंभार, मच्छीमार समुदायालाही पूर्ण हक्क मिळालेला नाही.

मध्यप्रदेश शासन, गुजरात शासनाकडून कायदेशीर तरतुदींनुसार, पुनर्वसनासाठीचा संपूर्ण खर्च घेण्यात अयशस्वी ठरली आहे. हे सर्व कायदा, धोरण व सर्वोच्च न्यायालयाच्या आदेशांचे उल्लंघन दर्शवते. त्यामुळे अन्याय सहन करणाऱ्यांना पुन्हा संघर्षात उतरावे लागते – अहिंसक सत्याग्रहाच्या मार्गाने! २०२५ मध्ये काय होईल? हा प्रश्न आज उभा आहे. आणि त्याचबरोबर ही अपेक्षाही आहे की, शासन आणि प्रशासन नर्मदा खोयातील पिढ्यानपिढ्याच्या रहिवाशांवर अन्याय होऊ देणार नाहीत.

संपर्क:
हमेंद्र मंडलोई - ८८३९२९५१२७
राहुल यादव - ९१७९६१७५१३

ऑक्टोबरच्या पुढील अंकात

म. गांधी जयंती व धम्मचक्र प्रवर्तन दिनानिमित्त **महात्मा गांधी व डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर यांच्यातील वैचारिक मैत्र** यावर विशेष लेख.

नोव्हेंबरचा अंक – दिपावली विशेषांक

या अंकासाठी रु. १०००/– (शुभेच्छा) ते रु. २५,०००/– पूर्ण पान रंगीत या मध्ये
रु. १/५/१०/१५/२०/२५ हजार दराच्या जाहीराती जमवून पाठवा.

आघाडीवर

सद्भाव मंचाचा उपक्रम : रक्षाबंधन अर्थात स्नेहबंधन

NAPM चे ठिकठिकाणचे कार्यकर्ते प्रतिनिधी

सध्या देशभर धर्माच्या नावाने चालू असलेल्या दहशतवादाबाबत आपण सर्व अस्वस्थ आहोत. समाजात शांतता आणि सौहार्द राखण्यासाठी जनआंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वय (NAPM) कटिबद्ध आहे. 14-15 जून 2025 रोजी भोपाळ येथे झालेल्या NAPM च्या राष्ट्रीय कार्यकारिणीच्या बैठकीत सद्भाव मंचाची स्थापना करण्यात आली. समाजातील सौहार्द, शांतता, बहुविधता, एकात्मता व धर्मनिरपेक्षता टिकून राहावी यासाठी हा मंच कार्यरत आहे. NAPM महाराष्ट्रनेही 14 जुलै 2025 रोजी सद्भाव मंचाची online बैठक घेऊन या कामाची सुरुवात महाराष्ट्रात केली आहे. सद्भाव मंचातर्फे सहिष्णुता आणि धर्मनिरपेक्षतेची ताकद उभी व्हावी यासाठी काही कृतीकार्यक्रम सूचविले गेले. ह्या मंचाच्या पुढाकाराने क्रांती दिन ते स्वातंत्र्य दिन, 9 ऑगस्ट ते 15 ऑगस्ट 2025 सामाजिक सद्भाव सप्ताह साजरा करण्याचे आवाहन करण्यात आले. आपली सामाजिक सलोख्याची उसवत चाललेली वीण परत एकदा पक्की करावी यासाठी लोकांत जाऊन जमीनी स्तरावर आपापल्या पातळीवर विविध कार्यक्रम आयोजित करावेत असे आवाहन जनआंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वयाने केले.

सामाजिक सद्भाव सप्ताहा अंतर्गत राखीपोर्णिमेच्या निमित्ताने 9 ऑगस्ट यादिवशी स्नेहबंधन साजरे करावे ही संकल्पना पुढे आली. या उपक्रमाचा उद्देश जात, धर्म, लिंग, भाषा, प्रदेश किंवा आर्थिक स्तर या पलीकडे जाऊन परस्परांमध्ये स्नेहभाव, समता आणि सन्मानाचे बंध दृढ करणे हा होता. या दिवशी वेगवेगळ्या सामाजिक स्तरातील लोकांना राखी बांधून सौहार्दाचा संदेश देण्याचे आवाहन करण्यात आले. या आवाहनाला उत्स्फुर्त प्रतिसाद मिळाला.

पुण्यात 'स्नेहबंध' कार्यक्रमातून सामाजिक सद्भाव सप्ताहाची सुरुवात

राखी पौर्णिमेच्या दिवशी परंपरागत 'रक्षाबंधन'ला नवा सामाजिक अर्थ देत स्नेहबंध कार्यक्रम पुण्यात पार पडला. जन आंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वयाच्या सद्भाव मंचाच्या पुढाकाराने आयोजित या कार्यक्रमातून सामाजिक सद्भाव सप्ताहाचा (9 ते 15 ऑगस्ट) प्रारंभ झाला.

"राखी बंधनाला बनवूया स्नेह बंधन.
देऊया समतेची, सन्मानाची, सोबतीची खात्री !"

असे म्हणत पुण्यातील एस एम जोशी सोशालिस्ट फाउंडेशन येथे एक अतिशय हृद्य असा स्नेहबंध कार्यक्रम सद्भाव मंचातर्फे आयोजित करण्यात आला. 9 ऑगस्ट 2025 रोजी सकाळी 10 वाजता आयोजित या कार्यक्रमाला पार्श्वभूमी होती ती कारगिल युद्धात लढलेल्या सैनिकाच्या कुटुंबीयांना बांगलादेशी ठरवून त्यांच्यावर मध्यरात्री करण्यात आलेल्या हल्ल्याची तसेच कौटुंबिक अत्याचारग्रस्त महिलेला आसरा देणाऱ्या दलित युवतींना पोलीस अत्याचाराचा करावा लागलेला सामना आणि त्याचा त्या करत असलेला निडर मुकाबल्याची.

कोथरूडमधील घटनेबद्दल अत्याचारग्रस्त मुलींच्या सोबत ठाम उभ्या असणाऱ्या श्वेताने कैफियत मांडली. पोलिसांच्या दडपशाहीविरुद्ध लढणाऱ्या श्वेता यांनी पुण्यातील कोथरूड भागात तीन दलित महिलांचा पोलिसांकडून झालेल्या शारीरिक आणि मानसिक छळाच्या घटनेची माहिती दिली. त्यांना बोलतं केलं अर्चना मोरे यांनी. पुण्यातीलच चंदननगर परिसरात बजरंग दलाच्या 100 हून अधिक गुंडांनी एका मुस्लिम कुटुंबावर बांगलादेशी म्हणत हल्ला केला. चंदननगर मधील घटनेत प्रत्यक्ष पोळलेल्या त्या कुटुंबातील शमशाद भाई आणि इर्शाद भाई यांनी वृत्तांत कथन केला. अवघ्या आठ वर्षांच्या लहान आतिफला पोलिस कारवाईत ओढले जात आहे हे पाहून मन हेलावून गेले. त्याची मुलाखत लेखिका–पत्रकार–कार्यकर्त्या हिना कौसर खान यांनी घेतली.

सद्भाव मंचच्या युवा कार्यकर्त्यांनी या अन्यायाचा प्रतिकार करणाऱ्या लढवय्यांना स्नेहाची राखी बांधून सोबतीची खात्री दिली. राजेंद्र बहाळकरांनी सूत्रसंचालन, इब्राहीम खान यांनी प्रास्ताविक आणि साधना दधीच यांनी अध्यक्षीय समारोप केला. अलका पावनगडकर आणि वैभवी यांनी अर्थपूर्ण आणि प्रेरक गाणी सादर केली. मंचावर पार्श्वभागी असलेली प्रिता नागनाथ यांची विविध रंगाच्या कापडी तुकड्यांची गोधडी सामाजिक सलोख्याची वीण पक्की करणारी!

सद्भाव मंचाद्वारे समाजात परस्पर संवाद, जिथे कुठे सामाजिक विद्वेषाच्या घटना घडतील तिथे समन्वय आणि आवश्यक तर संघर्षात उतरणे, सत्यशोधन करणे आणि शासन

- प्रशासन - पोलीस यंत्रणा आणि अगदी न्यायालयापर्यंतही अन्यायग्रस्तांना साथ देण्याचा निर्धार यावेळी व्यक्त करण्यात आला.

एक बंधन स्नेहाचे, विश्वासाचे... जबाबदारीचे...

पुण्यातल्या ह्या सोबतीची खात्री देणाऱ्या कार्यक्रमाबरोबरच इतरही अनेक ठिकाणी स्नेहबंध कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले.

मुंबई येथे ऑगस्ट क्रांती दिनी नर्मदा बचाव आंदोलनाच्या नेत्या मेधा पाटकर यांनी जेष्ठ स्वातंत्र्यसैनिक जी.जी. पारिख यांची भेट घेतली व आदराने त्यांना राखी बांधून स्वातंत्र्यसैनिकांप्रती कृतज्ञता व्यक्त केली.

क्रांतीदिनी माहुल प्रकल्पग्रस्त समिती, संलग्न घर बचाओ घर बनाओ आंदोलनच्या वतीने HDIL कुर्ला प्रिमियर कंपाउंड येथे स्नेहबंधन कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले. मेधा ताईंच्या उपस्थितीत आणि त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली पार पडलेल्या या कार्यक्रमात स्नेह बंधनाचा एक अतिशय चांगला संदेश लोकांपर्यंत पोहोचला आहे आणि आपले, प्रेम, विश्वास आणि एकजुट अशीच राहिली तर आपले ध्येय आपण नक्कीच प्राप्त करू आशा शब्दात NAPM च्या राज्य समन्वयक व घर बचाओ घर बनाओ आंदोलनच्या मुंबई संयोजक पूनम कनौजिया आणि प्रकल्प समन्वयक रेखा घाडगे यांनी या प्रसंगी आपले मनोगत व्यक्त केले.

आपल्या एकजुटीने आपण दाखवून दिले की आपण HDIL मधे अशी घरे बांधू जी तात्पुरती नव्हे तर कायस्वरूपी असतील असा विश्वास उपस्थितांना संबोधित करताना मेधाताईंनी व्यक्त केला. खुल्या, प्रामाणिक आणि नियमित संवादामुळे संघटनेत एकता निर्माण होते. संघटनेतील सदस्यांना त्यांचे विचार आणि कल्पना सहजपणे व्यक्त करता येणे महत्वाचे आहे. नियमित बैठका मग त्या औपचारिक असोत किंवा अनौपचारिक, सर्वांना एकसंध ठेवण्यास मदत करतात. सक्रिय सहभागास प्रोत्साहन दिले पाहिजे आणि असाच सर्वांचा आवाज ऐकला जाईल याची खात्री असावी असा मौलिक सल्ला मेधाताईंनी या प्रसंगी दिला. मुंबईतील घर बचाओ घर बनाओ आंदोलनचे विविध भागातील साथीही या कार्यक्रमाला उपस्थित होते.

इचलकरंजी येथे हुतात्मा स्मारकाला अभिवादन करुन सद्भावाची पेरणी करणारा स्नेहबंधन कार्यक्रम राष्ट्रा सेवा दल, संविधान परिवार, अंधश्रद्धा निर्मूलन समिती यांच्या तर्फे एकत्रितपणे तिरंगा राखी बांधत संपन्न झाला. अनुभव शिक्षा केंद्राचे अशोक वरुटे यांनी कार्यक्रमाचे प्रास्ताविक केले. सौहार्द, शांतता, बहुविधता, एकात्मता धर्मनिरपेक्षता यांचा - सद्भाव तयार करणारे हे स्नेहबंधन करणे काळाची गरज आहे आणि त्यामुळेच जात - धर्म - लिंग - भाषा - प्रदेश - गरीबी- श्रीमंती या कुठल्याही आधारावर भेदभाव असणं आपल्याला मान्य नाही अशी भूमिका प्रास्ताविकात मांडली गेली. राष्ट्र सेवा दलाचे जिल्हा संघटक रोहित दळवी यांनी सर्वांचे स्वागत केले. या प्रसंगी परिवर्तनाची गाणी सादर करण्यात आली.

मिरज येथे राष्ट्र सेवा दलाच्या वतीने शासकीय अपंग शाळेतील रक्षाबंधनाच्या कार्यक्रमात स्त्रियांनी पुरुषांना व पुरुषानी स्त्रियांना राखी बांधून एकमेकांच्या सुखदु:खाच्या प्रसंगी उभे रहाण्याचा निर्धार व्यक्त केला. साथी सदाशिव मगदूम यांनी उपस्थित सर्वांचे स्वागत करत पुरुषानी स्त्रियांना राखी बांधून स्त्री पुरुष समतेचा संदेश देण्यासाठी हा उपक्रम राबवले गेल्याचे सांगितले.

ठाण्यातील Muse फाऊंडेशन तर्फे सफाई कामगार आणि वृक्षांसोबत रक्षाबंधन साजरा करण्यात आला. कुरुंदवाड येथे स्नेह बंधन कार्यक्रम राष्ट्र सेवा दलातर्फे बाबासाहेब नदाफ यांच्या नियोजनात संपन्न झाला.

पुणे येथे राखी पौर्णिमेनिमित्त पद्मशाली समाजाच्या रथोत्सवाचे गंज पेठेतील रिजवानी मस्जिद ट्रस्ट आणि आसपासच्या मुस्लिम समाजातर्फे स्वागत करण्यात आले. प्रचंड उत्साहामध्ये स्थानिक मुस्लिम समाज या उत्सवात सामील झाला होता. सद्भाव मंचाचे संयोजक इब्रहिम खान यांच्या नेतृत्वाखाली या कार्यक्रमाचे आयोजन करण्यात आले.

सासवड येथे संविधान परिवारातर्फे लिंग, जात, धर्म या भेदांच्या पलिकडे जाणारे सामाजिक स्नेहबंधन पुरंदर तालुक्यातील विविध संविधान प्रेमी व्यक्ती आणि संघटनांनी एकत्र येऊन क्रांती दिनांचे औचित्य साधून सासवड नगरपालिकेसमोर निषेध सभेचे आयोजन केले होते. क्रांती दिनाच्या दिवशीच रक्षाबंधन असल्याने निषेध आंदोलनाच्या शेवटी सर्व कार्यकर्त्यांनी परस्परांना स्नेहबंधन बांधून एकमेकांचे तसेच संविधानिक मूल्यांचे रक्षण करण्याचा निर्धार व्यक्त केला. विकासाच्या मुद्याऐवजी धार्मिक द्वेषाचे वातावरण निर्माण करणाऱ्यांवर सरकार आणि प्रशासनाने योग्य ती कायदेशीर कारवाई करून या देशातील संविधानिक हक्कांचे व मूल्यांचे तसेच सामाजिक शांतता आणि सलोखा यांचे रक्षण करावे यासाठी आज लोकांनी एकत्र येऊन आपले मनोगत मांडले.

संकलन: सिरत सातपुते
satputesirat@gmail.com

क्रांती दिन ते स्वातंत्र्य दिन: सामाजिक सद्भाव सप्ताह

NAPM चे ठिकठिकाणचे कार्यकर्ते प्रतिनिधी

समाजातील सौहार्द, शांतता, बहुविधता, एकात्मता व धर्मनिरपेक्षता टिकून राहावी यासाठी जनआंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वय (NAPM) सद्भाव मंच कार्यरत आहे. क्रांती दिन ते स्वातंत्र्य दिन, ९ ऑगस्ट ते १५ ऑगस्ट, हा सप्ताह सामाजिक सद्भाव सप्ताह म्हणून साजरा करावा यासाठी NAPM महाराष्ट्रने खालील कृती कार्यक्रम सुचवले.

● ९ ऑगस्ट म्हणजे क्रांती दिन तसेच आंतरराष्ट्रीय आदिवासी दिन! यंदा या दिवशी राखी पौर्णिमाही आहे. राखीपौर्णिमेच्या निमित्ताने सहभाव जपूया स्नेहभाव वाढवूया असे म्हणत स्नेहबंध कार्यक्रम आयोजित करता येईल. गाव व वस्तीपातळीवरील या कार्यक्रमात स्नेहभावाची राखी बांधून सर्वच सामाजिक स्तरांवर सहभाव वाढवता येईल. समाजातील सर्वच थरातील धार्मिक, जातीय व वर्गीय भेदभाव विसरून समताधिष्ठीत समाजनिर्मितीचा हा महत्वाचा टप्पा ठरु शकेल. स्नेहबंधाचे कार्यक्रम वैयक्तिकरित्याही होऊ शकतील तसेच शाळा, महाविद्यालये, गावं, वस्त्या तसेच विविध जाती, धर्म, वर्ग, लिंग, प्रदेश, भाषा यांच्या रहिवासाच्या ठिकाणी होऊ शकतील. विशेषत: सामाजिक संस्थांनी, शैक्षणिक संस्थांनी हे उपक्रम आयोजित केले तर ते खूप परिणामकारक ठरेल.

● ९ ऑगस्ट ते १५ ऑगस्ट म्हणजेच क्रांती दिन ते स्वातंत्र्य दिन हा सप्ताह सामाजिक सद्भाव सप्ताह म्हणून साजरा करावा. या दरम्यान 'शांतीदूत अर्थात अमन के रखवाले' या शिर्षकाखाली पथनाट्य, सायकल रॅली, पदयात्रा, संगीताचे कार्यक्रम असे सामूहिक कार्यक्रम गाव व वस्तीपातळीवर आयोजित करता येतील.

● १५ ऑगस्टच्या निमित्ताने होणाऱ्या विशेष ग्रामसभेत सामाजिक सलोख्याचा ठराव पारित व्हावा यासाठी प्रयत्न करावेत. त्याचबरोबर आपापल्या शाळेत, महाविद्यालयात, संस्थेत, हाऊसिंग सोसायटीमध्ये, वस्त्यांमध्ये झेंडावंदनाच्या वेळी असा सामाजिक सलोख्याचा ठराव किंवा संकल्प करावा.

जन आंदोलनांच्या राष्ट्रीय समन्वयाच्या सद्भाव मंचाचे स्वातंत्र्य दिनासाठी आवाहन

महाराष्ट्रात अनेक ठिकाणी, खास करून ग्रामीण भागात, ग्रामपंचायत / ग्रामसभेचे ठराव करून विशिष्ट समुदायांना बहिष्कृत करण्याचे अत्यंत असंवैधानिक कृत्य चालले आहे. यामागे अर्थातच संविधानाला, समतेचे, धर्मनिरपेक्षतेचे मूल्य न मानणाऱ्या आणि हा देश विशिष्ट धर्मियांचाच आहे असे मानणाऱ्या विकृत मनोवृत्तीच्या लोकांचा हात असतो. स्थानिक राजकारणामध्ये त्यांची दादागिरी चालत असते. मात्र त्याला आक्षेप घेतल्यानंतर अशा प्रकारचा ठराव टिकू शकत नसल्यामुळे तो मागे घेतला जातो. या पार्श्वभूमीवर या १५ ऑगस्टच्या ग्रामसभेत ग्रामसभांनी त्याचप्रमाणे इतर स्थानिक स्वराज्य संस्था आणि अगदी शाळा, महाविद्यालये, हाउसिंग सोसायट्या, वस्त्या, वार्ड सभा पातळीवरही – अगदी वैयक्तिक पातळीवर ही पुढीलप्रमाणे ठराव करावा, त्या निमित्ताने या विषयाची चर्चा व्हावी आणि संविधानातील मूल्यांचा उद्घोष व्हावा असे जनआंदोलनाच्या राष्ट्रीय समन्वयाच्या सद्भाव मंचाचे आवाहन आहे.

१५ ऑगस्टच्या ठरावाचा/संकल्पाचा मसुदा

स्वातंत्र्य दिन २०२५ : संकल्प

आम्ही भारताचे नागरिक या नात्याने संविधानाला साक्षी ठेऊन अशी शपथ घेतो की – आम्ही देशातील तसेच जगातील कुठल्याही माणसाशी जात, धर्म, वर्ग, लिंग, भाषा, प्रदेश या व अशा कुठल्याही आधारावर भेदभाव करणार नाही. सर्वांशी समतेने आणि बंधुतेने वागू आणि देशाची एकात्मता राखू.

(संकल्पाची चौकट टाकावी)

स्नेहबंधन

सामाजिक सद्भाव सप्ताहा अंतर्गत राखीपोर्णिमेच्या निमित्ताने ९ ऑगस्ट यादिवशी स्नेहबंधन साजरे करावे ही

(पान ३६ वर)

लेख 04

डॉ. शरदचंद्र शंकर कुलकर्णी: भारतातील अग्रगण्य मानसशास्त्रज्ञ

कुशाग्र बुद्धीमत्ता, लक्ष्यवेधी एकाग्रता आणि कठोर परिश्रम घेण्याची अंत:प्रेरणा ही गुणत्रयी असणाऱ्या व्यक्ती प्रत्येक क्षेत्रात "अलौकिक" पदास पात्र ठरतात. प्रा. डॉ. शरदचंद्र कुलकर्णी ही अशीच एक कर्तृत्ववान व्यक्ती! शिक्षणशास्त्र, समाजशास्त्र, मानसशास्त्र, तत्वज्ञान, व्यवस्थापनशास्त्र, अशा विविध क्षेत्रात यशस्वी मुशाफिरी करीत देशात व विदेशात ख्यातकीर्त झालेली ही व्यक्ती अनेक संस्थांनी मुहूर्तमेढ रोवणाऱ्यांमध्ये अग्रणी होती. इतके असूनही हे व्यक्तिमत्त्व अत्यंत विनम्र होते. नवीन कार्य प्रथमच अंगिकारणारी संस्था स्थापन होतान तिचा प्रमुख होण्याची संधी विनासायास, ओघानेच संस्थापकाकडे येत असते. परंतु स्वत: अलिप्त राहून, त्या नवजात संस्थेचे उत्तरदायित्व एखाद्या पात्र व्यक्तीवर सोपवण्यासाठी लागणारा मनाचा मोठेपणा कुलकर्णी सरांकडे होता. स्वत: किंगमेकर बनून देखील ते नामाभिधान न मिरवण्याचा अलिप्तपणा सरांच्या नसानसात भिनलेला होता.

अमेरिकेतील पर्ड्यू विद्यापीठातून मानसशास्त्रातील डॉक्टरेट ही सर्वोच्च पदवी सरांनी नियोजित वेळेपूर्वीच प्राप्त केली. तेथून १९६२ मध्ये भारतात परतल्यावर दिल्लीतील NCERT मध्ये ते मानसशास्त्र विभागात प्राध्यापक झाले. इतकी वर्षे केलेल्या शिक्षणविषयक चिंतनास मूर्त रूप देण्याच्या संधीचे सरांनी सोने केले. त्यातूनच त्यांनी Self-learning, Programmed Learning इ. आधुनिक संकल्पनांची निर्मिती व विकास केला.

याच काळात राष्ट्रीयीकृत बँकांचा शाखाविस्तार होत होता. या नवीन शाखांना त्वरेने कर्मचारीवर्ग उपलब्ध करून देण्याचे कार्य NIBM या संस्थेकडे सोपविण्यात येतान NIBM ने कुलकर्णी सरांना पाचारण केले. कुशाग्र गुणग्राहकता असल्यामुळे सरांनी प्रथम डॉ. नाफडे, डॉ. अनंतराव देशपांडे, प्रा. लिमये इ. ख्यातकीर्त विशेषज्ञांची निवड करून, त्यांच्या मदतीने बँकेतील विविध अधिकारी व कर्मचारी वर्गासाठी शास्त्रोक्त पद्धतीने वस्तुनिष्ठ चाचण्यांवर आधारित चयनप्रक्रीयेची संहिता तयार केली. बुद्धिमत्ता, अंकगणित व लिपीकीय अभियोग्यता या कसोट्या अभाषिक व वस्तुनिष्ठ तयार करण्यात सरांनी व तज्ज्ञांनी मोलाची कामगिरी बजावली. तसेच प्रत्यक्ष परीक्षेत वापरण्यापूर्वी त्यांची वैधता-सक्षमता तपासून एक परिपूर्ण अशी प्रणाली प्रतिभासंपन्न व प्राविण्य प्राप्त तज्ज्ञांच्या सहभागातून निर्माण करण्यात सिंहाचा वाटा उचलला. मात्र या प्रणाली उभारणीच्या त्यांच्या कार्याचे श्रेय ते स्वत:कडे न घेता, सहकाऱ्यांना देण्याचा मनाचा मोठेपणा हल्लीच्या काळात विरळाच!

शेवटच्या श्वासापर्यंत सरांनी वाचन व नवनवीन प्रयोग यांचा ध्यास सोडला नाही. सरांच्याच भाषेत सांगायचे म्हणजे,

> "पूरिया-धनश्री रागातून, आनंदाचा आस्वाद घेत-घेत भैरवीत प्रवेश करीतच शेवटचा श्वास सोडायचा."

डॉ. विष्णु गावरस्कर
माजी वरिष्ठ प्राध्यापक व प्रमुख, संशोधन व विकास, बँकिंग कर्मचारी निवड संस्था, मुंबई
(ईमेल : vsgavraskar@gmail.com)

MKCL
MS-CIT
MKCL KLiC Courses
Gateway to Knowledge Lit Careers
iLike

(आघाडीवर: पान ३४ वरुन)

संकल्पना पुढे आली आणि त्या संकल्पनेला उत्स्फुर्त प्रतिसाद मिळाला. जन आंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वयाच्या सद्भाव मंचाच्या पुढाकाराने आयोजित या कार्यक्रमातून सामाजिक सद्भाव सप्ताहाचा प्रारंभ झाला.

मुंबई, इचलकरंजी, मिरज, ठाणे, कुरुंदवाड, पुणे, सासवड अशा विविध ठिकाणी स्नेहबंधन साजरे करण्यात आले. त्या कार्यक्रमांचा वृत्तांत अंकात इतरत्र आला आहे.

मुंबईतील वस्त्यांमध्ये राष्ट्रीय एकता दिवस साजरा

१३ ऑगस्ट २०२५ रोजी सामाजिक सद्भाव सप्ताहा अंतर्गत श्रमिक जनता संघ, घर बचाओ घर बनाओ आंदोलन, जनआंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वय मुंबईतील अँधेरी, सिद्धार्थ नगर, अम्बुजवा ?ी, गोराई, अप्पापाडा अशा अनेक वस्त्यांचे साथी एकत्र येऊन "भूमी कॉर्पोरेट लूट" विरोधी राष्ट्रीय एकता दिवस साजरा करून कॉर्पोरेट लुटीचा विरोध केला.

मुंबई: घर बचाओ घर बनाओ आंदोलन, सलग्न जनआंदोलनांचा राष्ट्रीय समन्वयच्या वतीने आपले काम असलेल्या प्रत्येक वस्तीत १५ ऑगस्टला ध्वजारोहण करण्यात आले आणि ँइश सद्भाव संकल्प घेतला गेला. महाराष्ट्रात अलीकडच्या काळात काही ठिकाणी विशिष्ट समुदायांना बहिष्कृत करण्याच्या अत्यंत निषेधार्ह घटना घडल्या, घडत आहेत. या पार्श्वभूमीवर हा देश संविधानातील समता, धर्मनिरपेक्षता आदी मूल्यांनुसार चालावा, या निश्चयाने हा संकल्प घेण्यात आला.

केशव गोरे स्मारक ट्रस्ट, मुंबई येथील झेंडावंदनानंतर साथीज्योती केळकर यांनी उपस्थितांना शपथ दिली.

भारताच्या ७९व्या स्वातंत्र्य दिनानिमित्ताने १५ ऑगस्ट रोजी घणसोली येथे वी नीड यू संस्थेच्या ध्वजारोहण कार्यक्रमात संस्थेचे विश्वस्त जयंत कुलकर्णी, जगदीश खैरालिया, अतुल गोरे आणि बालवाडी आणि अन्य प्रशिक्षण वर्गातील विद्यार्थी, संस्थेचा सर्व कर्मचारी वर्ग यांच्या उपस्थितीत समतादायी भारताचा संकल्प घेण्यात आला.

ठाणे येथील समता विचार प्रसारक संस्थेच्या कार्यालयात स्वातंत्र्यदिनी संपन्न झालेल्या संयुक्त बैठकीत श्रमिक जनता संघ आणि समता विचार प्रसारक संस्थेच्या कार्यकर्त्यांनी जन आंदोलनांच्या राष्ट्रीय समन्वयाच्या सद्भाव मंचाच्या आवाहनाला अनुसरून समता पूर्ण भारत घडवायचा संकल्प करण्यात आला. समता विचार प्रसारक संस्थेच्या अध्यक्षा हर्षलता कदम यांच्या अध्यक्षतेखाली झालेल्या या बैठकीत संस्थेच्या कार्यकर्त्या अक्षता दंडवते यांनी शपथ वाचली व सर्व उपस्थितांनी शपथ घेतली. यावेळी संस्थेचे संस्थापक आणि श्रमिक जनता संघाचे सरचिटणीस जगदीश खैरालिया यांच्या सह संस्थेचे एकलव्य कार्यकर्ते आणि श्रमिक जनता संघ युनियनचे सभासद उपस्थित होते.

पुणे एस.एम.जोशी सोशलिस्ट फाउंडेशन मध्ये भारतीय महिला फेडरेशन आणि महाराष्ट्र स्त्री मुक्ती परिषदेच्या सुकाणू समितीच्या सदस्य मा.लता भिसे सोनवणे यांच्या हस्ते स्वातंत्र्यदिन ध्वजारोहण करण्यात आले. प्रमुख पाहुणे समाजबंध संस्थेचे मा.सचिन आशा सुभाष यांच्या उपस्थितीत साथी तमन्ना इनामदार यांनी सर्वांना सामूहिक संकल्प दिला. फाउंडेशन मध्ये संकल्पाचा बॅनरही लावला गेला.

सामाजिक सद्भाव सप्ताहातील अन्य वैशिष्ट्यपूर्ण कार्यक्रमांबाबत, अंकात आधीच्या विविध पानांवर चौकटीत वाचा.

संकलन: सिरत सातपुते
satputesirat@gmail.com

To

'शाश्वत विकास न्यास'च्या मालकीचा 'आंदोलन-शाश्वत विकासासाठी'चा हा अंक संपादक, मुद्रक, प्रकाशक मेधा पाटकर यांनी 'श्री गुरुकृपा प्रिंटर्स' १२१, अलाइड इंडस्ट्रियल इस्टेट, राम पंजवानी मार्ग, माहिम, मुंबई ४०००१६ येथे छापून दादर, मुंबई येथून प्रकाशित केला.
प्रेषक : द्वारा केमिकल मजदूर सभा, २९-३०, पहिला मजला, 'ए' विंग, हाजी हबीब बिल्डींग, नायगाव क्रॉस रोड, दादर (पूर्व), मुंबई